

LJUBLJANSKI
ZVON

6

LETNIK XLVII

1927

Vsebina zvezka za mesec junij:

1. Franjo Čibej, Umetniško ustvarjanje Ivana Cankarja 321
2. Joža Lovrenčič, Publius in Hispala. (Dalje prih.) 331
3. Jos. Wester, Iz Aškerčeve literarne ostaline. (Dalje prih.) 343
4. František Götz, Pritok nove življenske energije. (Konec.) 356
5. Ivan Albreht, Dve pismi 363
6. Karlo Kocjančič, Iz zbirke «Večna plamenica» 363
7. Bratko Kreft, Balada o Lenčki 366
8. Književna poročila 371
K o š t i á l J., Slovníški in slovarski brus knjižne slovenščine (J. A. G.).
— Herman Wendel, Aus der Welt der Südslawen (K. Dobida). —
Herman Wendel, Die Welt der Südslawen im Spiegel Goethes
(J. A. G.).
9. Kronika 376
Levstikovo delo za Prešerna do leta 1866 (Silva Trdina). — Goldoni
na ljubljanskem odru v 18. stoletju (St. Škerlj). — Ljudska univerza
v Mariboru in «Zamišljeni pogledi na naše kulturno življenje» A. La-
jovica (Konec prih. — Janko Kukovec). — Malo pojasnila (M. Polič).
10. Priloga: Portret Ivana Cankarja.

LJUBLJANSKI ZVON

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol
leta 60 Din, za četrto leta 30 Din, za inozemstvo 150 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Na reklamacije se pošlje reklamirana številka brezplačno le tedaj,
če se je ista reklamirala najkasneje en mesec po njenem izidu.
Za poznejše reklamacije se mora reklamirana številka plačati.

Urejuje FRAN ALBRECHT

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo: Prešernova ulica št. 54.

Izdaja «Tiskovna zadruga», r. z. z o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (predstavnik Miroslav Ambrožič).

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

Franjo Čibej: Umetniško ustvarjanje Ivana Cankarja

Umetnik ustvarja in upodablja. Noči je prebedel, dneve samomorilno preživel, večere se vdajal svojemu delu, v jutro omagal pod njegovo težo. Njegovo dejanje in nehanje je zraslo iz notranje nujnosti živega organizma, čisto iz korenin njegove duše so se zganili stvarjajoči impulzi. Drugič ga je privlačil cilj in predmet, izven sebe je zazrl stvar, ki ga je priklenila nase, igraje ali pa s trpko muko je prepojil njeno bistvo z umetniško formo. Odreči se je moral lastnemu življenju in se ni smel držati niti ljubljene predmeta.

Skrivnostno se oživlja v umetniku psihični dinamizem; pravkar še ni bilo ničesar, sprejel je nekaj vase, iz erotičnega hrepenenja ali iz vzvišeno čiste ljubezni ali iz ogorčenega trpljenja in dušnega umiranja so vstale besede. Pravkar umetnik še ni mogel govoriti, in kmalu več ne more govoriti. Življenja skrivnost je zastala in se prenesla v večnoveljavno in izvenčasovno pesnitev.

Zdi se, da leži v umetniškem ustvarjanju velika skrivnost, — najmanj kar moremo reči pa je, da so tu nekateri problemi, in sicer problemi, ki se vanje dá prodreti s previdnim racionalnim otipavanjem in razlaganjem. Če znamo gledati, to se pravi, fenomenološkemu vživetju je dostopen tudi svet umetniškega ustvarjanja. V našem primeru nam gre za to, da izkažemo svojstvenosti Cankarjevega umetniškega ustvarjanja. Na konkretnem primeru hočemo preizkusiti metode moderne umetnostne psihologije, pokazati hočemo na osnovne probleme umetniškega ustvarjanja ter njih psihološko tolmačenje.

Metodično pripominjam, da se držim v glavnem Cankarjevih lastnih izjav, po možnosti se ne spuščam v interpretacijo in celotno analizo njegovih umetniških del samih ter njih simbolizacijo umetniških problemov. Držim se direktnih izjav. Cankar je neštetokrat izpovedal o motivih svojega dela, o načinu lastnega

doživljanja, o ciljnih in smotrih svojega umetniškega upodabljanja, da podajajo ti izreki precej zaključeno sliko o njegovem dejanju in nehanju. Cankarjevi spisi so bogata zakladnica za psihologijo umetnosti. Kar je ugotovila moderna psihologija znanstveno in seveda često okorno, to je Cankar formuliral umetniško, in sicer po večini prav tako eksplicitno in jasno.

Druga naša pripomba pa se tiče dejstva, da ne podajamo genetične slike; ni nam toliko na tem, da pokažemo v vseh podrobnostih, kako je Cankar tekom let spremenil, poglobil in razširil svoje pojmovanje umetniškega ustvarjanja. Gre nam bolj za prerez skozi njegovo zrelo dobo, oziroma strani, ki več ali manj veljajo za ves čas. Gre za bistvene strani, ki jih je tudi Cankar kot take občutil, ne glede na to, so-li kdaj (zlasti v početni in srednji dobi) stopile nekoliko v ozadje.

V tem zmislu torej prinašamo glavne psihološke probleme. Raziskati hočemo način Cankarjevega doživljanja, «izrazno funkcijo» njegovega pesništva¹, njegovo «oblikovanje», tip njegovega ustvarjanja, odnos ustvarjanja do podzavesti in zavestnega mišljenja; analizirati hočemo njegovo inspiracijo, način izvršitve in tehniko; zlasti se hočemo pečati z motivacijo njegovega dela, vprašati se hočemo, zakaj je pisal, ali iz notranje nujnosti, iz hrepenenja za življenjem, iz resignacije in občutka minljivosti življenja; ali zato, ker je trpel ob sedanosti in preteklosti, ali zato, da je izrazil globoko zakopano podzavest, materinski kompleks, ljudski mit? Vprašanje je, je-li Cankar bil več kot umetnik, kakšen je pri njem odnos med «življenjem» in ustvarjanjem; je-li ustvarjal iz kake notranje življenske nezmožnosti in slabosti (da je ustvaril to, česar ni mogel živeti v resnici), da je zanašal dušne stvari v umetnino, ki sploh ne eksistirajo in si jih je on le želel; ali da je oblikoval in pisal iz resnično danega notranjega bogastva in da se je iz notranjosti, že po svojem bistvu moral odločiti za ustvarjanje ter se odrekel «življenju». Dalje je vprašanje, so-li njegovi tipi «resnični», kako individualizira resnico, kako porablja istinitost, kako se v njegovem spoznavanju izraža celotna njegova osebnost, kako se njegova prepričanja med sabo dopolnjujejo, so-li reflektivno-intelektualna ali organska, je-li resnica subjektivno prepojena s čuvstvom, — in še več je takih vprašanj. Naša naloga mora biti, da jih smotrno pregledamo in razvrstimo, dalje, da jih psihološko raztolmačimo.

Umetnost, se zdi, je nekaj stvarjajočega, nadčloveškega in neodumljivega. «Kaj ni več res, da je umetnost najpredrzejši

¹ Natančnejša analiza teh pojmov v lanskem Ljub. Zvonu, str. 587 ss.

razmah človeškega duha, da je umetnost tisti jezik, v katerem se človek pogovarja z Bogom samim?» In drugje trdi Cankar, da «sredi med umetnikom in neumetnikom ni ničesar, in vihrav, površen umetnik je nezmisel». Psihologija mora biti skeptična napram takemu pojmovanju; nepoznani skrivnostni akt stvarjanja mora analizirati in reducirati čim najbolj na že znane psihične pojave. Razčleniti mora celotni kompleks v psihične prvine. Pri tem se izkaže, da umetniške sposobnosti v velikem obsegu niso kvalitativno različne od občečloveških duševnih sposobnosti, da so po večini le stopnjevane, kvantitativno povečane sposobnosti, ki jih nahajamo tudi v vsaki duševnosti. To hočemo sedaj pokazati v podrobnem.²

I. Način doživljanja.

Umetniško ustvarjanje vsebuje tri stopnje, «doživljanje», «izražanje» in «oblikovanje». Prvo in temeljno, kar nahajamo pri umetniku, je njegovo doživljanje. Stopnjevana sposobnost za doživljanje je predpogoj za njegovo ustvarjanje; pa najsi mislimo pri tem na umetnikovo doživljanje vobče, na njegov način gledanja in dojemanja sveta, življenja ter duhovnega življenja, najsi mislimo doživljanje kot del stvarjajočega procesa samega, kot bistveno sestavni del inspiracije same. Umetnik doživlja, gleda, doumeva, fantazijsko si umišlja, otipava, dušno in telesno oprijema svet, psiho, kulturo, vrednote in norme. Svojestvenost njegovega doživljanja ne leži toliko v intelektualnih funkcijah, v vsebini zaznav, pojmov, predstav in misli. Doživljanje je predvsem prepojeno z emocionalnimi elementi, s čuvstvenim življenjem. Tedaj šele smemo govoriti o «doživetju». Čim globlja in širša je emocionalna plast, tem bogatejša je doživljanje. Pri umetniku je torej potrebna najprej stopnjevana emocionalnost, in šele v drugi vrsti poglobljeno intelektualno doživljanje.

«Preden je potegnil prvo rahlo črto, je risal z očmi in srcem. Skrbljivo, skoraj strahoma je meril in ugibal, kako bi vodil roko, da bi ustvarila podobo, ob kateri bi pozneje občutil vso tisto sladkost, kakor jo je občutil v trenutku, ko je bil prvokrat z radostnim začudenjem ugledal to lepoto. Tedaj ni bilo zanj na svetu ničesar več... bil je samo še nebeški žar, ki se je z belega kmetskega doma izlival v njegovo dušo ter jo polnil do vrha z nepopisno, bolešno srečo.» (DS, 1913, str. 215.)

«Zakaj zdelo se mi je nadalje, da je vse umetnosti pogoj umetnikovo življenje in iz tega življenja porojena posebnost njegovih

² Iz obširne literature citiram: Müller-Freienfels, *Psychologie der Kunst*. II. zv. 1923, ter Utiz, *Grundlegung der Kunstwissenschaft*. II. zv. 1920.

oči. Objekt je isti in če bi gledali vsi ljudje enako, bi bila rodila zemlja enega samega velikega umetnika in nobenega več za njim» (Gospa Judit, 4). Kaj naj pomeni ta «posebnost» drugega kot emocionalnost?

«Povej, kaj bereš v svojem srcu; zatisni oči, ne glej poslušalcem v obraz» (Krp. kobila, 16). «Zmirom, kadar sem hodil tam, se mi je zdelo, da hodi nagla, majhna senca pred mano; da odpira narahlo duri na levo, na desno . . . in bilo mi je, kakor da hodi pred mano moje srce in išče poti» (Nina, 61).

In tudi fantazijo si treba tako raztolmačiti. Cankar je gledal svet temno in v temoti. Razlogi za to leže nedvomno v njegovem emocionalnem karakterju. «Moje oči so bile nekoč zastrte: gledale so, kakor je ukazovalo srcé; moja žalost je razprostrla sence do neskončnosti, moja radost jih je izbrisala in če je bilo nebo oblačno od izhoda do zahoda» (Nina, 159).

Doživljanje je izraz celotnega karakterja, vsega psihičnega stanja in trenutne duševne usmerjenosti. Temu primerna je njegova barva, je njegov osnovni tonus, njegova dinamika. Vsako doživetje sestoji iz neke «dušne snovi» in substance, je ali težko ali lahko, mehko, voljno, grobo ali fino, gosto ali zrahljano, prožno ali okorno, vztrajno, sočno ali suho, prozorno, jasno in svetlo. Vsako doživetje ima svoj življenski ritem, svojo polnost, jakost in hitrost; svojo toploto; se vleče leno skozi življenje, stopa nenadoma na plan, presune dušo, leži v naši krvi. V vsakem našem doživetju se izraža neka posebna dušna luč, važno je, kako gledamo v svet, ali trezno vsakdanje, motno, brezsvetlobno in topo brezsrčno, ali je dušni pogled jasen in čil, sočuten, dobroten, pomenljiv, ali je agresivno neusmiljen.

Te diference in nijanse raziskati pri Cankarju bi bila hvaležna naloga. Podrobno hočemo to storiti drugič, ko se bomo pečali z njegovim svetovnim in življenskim nazorom. Tu naj opomnimo, da je njegovo doživljanje bilo v veliki meri depresivno, vsako doživljanje bolj ali manj izziva strah, grozo, otožnost ter sorodna čuvstva. Njegovo doživljanje je bilo dalje precej časa agresivno, pozneje (od Krpanove kobile dalje) je dobilo nekoliko bolj pasivni značaj. Cankar se je o tem sam obširno izjavil v «Jubileju» v Krpanovi kobili.

«Glej tam, moč neporabljeno, odklonjeno, zavrženo! Povej, kdo ljubi svoj narod, kdo ljubi človeka, kakor ga ljubiš ti? Z ljubeznijo tako veliko in globoko, da je sovraštvu podobna? . . . Obšla me je misel, nebogljenega, z vsemi nadlogami obremenjenega, v sirotstvu vzdihujočega: bo j, več en bo j, do konca, do kaplje! In komaj me je obšla misel, so izginile vse nadloge, breme je padlo

nenadoma raz ramo, srce ni vzdihovalo več; in kakor od Boga sem nosil uboštvu in bridkost.» (Krp. kobila, 10.) Pozneje se v miru vda geslu «kakorkoli». «Brez boja, z mirnim, udanim očesom glej na življenje; tedaj bo vzknila v srcu lepota, v lepoti kritika in satira» (ibidem 17).

Predvsem pa se Cankarjevo doživljanje odlikuje po neki e r o t i č n o s t i, neki svojevrstni simpatiji, po ljubezensko pobarvanem «enočutju». Osnovni tonus njegovega doživetja je posebne vrste «vživetje» v predmete in duševnost, ki po svoje pobarva vse njegovo spoznavanje, doumevanje in tolmačenje. Cankarja žene ljubezen, v e s se posveti pojavu izven sebe — samega sebe, svoj lastni jaz odklene življenju, zato se mu tudi predmeti odzovejo ter pokažejo svoje lice. Cankar n e doživlja s t v a r n o, tudi njegovo oblikovanje se ne nanaša na nekaj, kar, ločeno od jaza, stoji zunaj in nas mrtvo ogleduje, — neživi stvor žive duše. Cankar se erotično oklepa predmetov in življenja izven sebe. Tako je gledal gozd in v gozdu brezo, tako je govoril z otroci in mladostniki, tako je doživel svoje ljubezni z dekleti, tako je videl domovino in v njej dolino šentflorjansko ter trpljenje našega rodu za časa velike vojne. Življenju je žrtvoval samega sebe, zato je njegovi ljubezni tudi življenje dalo samega sebe.

Erotični značaj njegovega doživljanja se dá razbrati iz vsake njegove ustvaritve. Kdor zna brati, bo občutil, kako je zanj ljubezen, erotično hrepenenje nekaj zadnjega, nekaj, kar se ne dá reducirati na kaj drugega; kako se v vsak njegov pogled prenašajo in sublimirajo duševne energije, ki mu pomenijo najvišjo vrednoto in življenski temelj. S spolno ljubeznijo ta ljubezen nima zveze.

V Nini je ta plat njegove duše točno simbolizirana. Nosil je butaro življenja, ni doumel življenja, «tako je bilo zapisano, dokler nisi prišla ti ter si izbrisala z usmiljeno roko mojo obsodbo» (31). «Tokrat je bil čas, da sem te ugledal, odbila je poslednja ura» (42). Ko ga je obsenčilo spoznanje in se je njegovemu novemu pogledu prikazal svet čisto drugače, pravi: «Ugledal sem tvoj obraz in slišal tvoj glas in sem strahoma izpregledal; smeh je utihnil v mojem srcu in zapelo je hrepenenje svojo bolesti in upanja polno pesem. — Tisto noč še nisem vedel, kam gre moje upanje. Moje oči še niso videle razločno... Samo to sem vedel natanko in v prvem trenutku, da pojdeš z mano (!), kamorkoli pojdem» (50).

Direktno brez simbolizacije pa je isto povedal Cankar nešteto krat. «Fant, razparal si svoja prsa, srcé si izpulil, ponudil si ga narodu, ki ga ljubiš s to temno močjo» (Krp. kobila, 10). V Krizantemi (57): «Resnično domovina... ljubil sem te s spoznanjem...

Moje delo je knjiga ljubezni ... dal sem ti svoje srce in svoj razum, svojo fantazijo in svojo besedo, dal sem ti svoje življenje.» In še odlomek iz Zgodb, ko gleda na ponižano domovino: «Tedaj je moja ljubezen tako močna, da plane tvoja lepota iz vseh črnih senc, ki sem jih nametal na tvojo podobo» (190).

To so le grobi zgledi za fakt, ki je očiten povsod, v vsaki misli, v vsakem ritmu in tonu stavka, v vsakem zamisleku in motivu. Erotični osnovni ton sili povsod v ospredje, nakazano ali nenakazano. Za psihologa ni toliko važno, da ga izkaže grobosnovno, — zanimivejši je v podrobnostih in finesah.

V umetnikovi duši se porajajo doživljanja, važno je, da vemo, kako nastajajo in česa se tičejo. Gundolf³ loči «pradoživetje» od kulturno-duhovnega doživetja Urerlebnis — Bildungserlebnis). Dočim spadajo v prvo grupo religiozna, erotična, titanska doživetja, treba doživetja duhovne preteklosti, Shakespeareja, domovine, Dunaja itd. po Gundolfu prišteti v drugo grupo. Zdi se, da tiči za to distinkcijo razlikovanje med «živim življenjem» in doživljanjem «idej», duhovnih vrednot.

V taki obliki sta pojma le deloma porabna za tolmačenje Cankarja. Težko je reči, kako je Cankar doživel slovensko preteklost, naše javno politično življenje, Dunaj, Ljubljano in Rožnik, Prešerna. Gotovo je, da se ta doživljanja ločijo od njegovega «pradoživljanja»: A prav tako je res, da je Cankar duhovno kulturno drugače doživljal kot n. pr. Goethe. Cankar je neprimerno pristnejši, bliže pravirom življenja, in najsi bodo njegovi tipi še tako shematični in karikirana senca, — v njih je «življenje», neposredno teče v njih življenski tok. Človek kar čuti, kako stoji na podzemskih virih, kako se v njegovo oblikovanje dvigujejo podzavestni instinkti, duh zemlje, narodni mit ter materinski kompleks življenja. Cankar sega o r g a n i z m u do dna. Zato je v s a k o njegovo doživetje na neki način pristno. Cankar se ni odtrgal od materinega telesa in še neduhovnih instinktov — ta plast življenja je bila zanj živa substanca, ki jo je dvignil v svoja dela in spravil v zavest.

Zato ni doživel Dunaja kakor je Goethe doživel Italijo, in ni podal velikega mesta, naše preteklosti ali doline šentflorjanske v duhovno-kulturno izčiščeni upodobitvi kakor je upodobil Goethe antiko. Cankar je iskrenejši; toku življenja je bližji, ker nosi v sebi njegovo skrivnost in vire, odkoder izhaja. Duhovno-kulturno življenje lahko seže preko duše, a kjer ni duše, tudi resničnega duhovnega življenja ne more biti.

³ Gundolf, Goethe. 1917.

Zato Cankar ni doživljal duhovnih celot in splošnih vrednot, njemu se je spoznanje užigalo ob najbolj konkretnih, živorešničnih, življensko nujnih «problemih». Skrb revnega roko-delca, kako bo preživel kopico svojih otrok, propadanje v svojo moč ne verujočega umetnika, trpljenje v svoji pravici užaljenega hlapca, v otroku probujajoča se puberteta, otroški pravljичni svet so mu zanimivejši problemi kot so absolutno veljavne ideje in kozmični svetovi. Mislim, da se v tem izraža tudi ena svojstvenost njegovega doživljanja. Da v Cankarju torej prevladujejo praživetja, oziroma tem doživetjem sorodna instinktivno-kompleksna doživljanja, naj potrdijo še nekateri zgledi.

«Snoči se je dovršila tragedija v naši ulici, kakor se vrše neprestano (!), brez glasu in brez spomina. Prebledeval bi človek, če bi se pred njegovimi očmi nastezaj odprlo to sivo, brezkončno zidovje. Nikjer drugod ne more biti tako globoko in silno hrepenenje v daljavo, preko obzorja, nikjer drugod tako velik strah pred sedanostjo in tako otroški up v prihodnost. Zato pač me je bil pahnil vihar v ta temni kraj (!)» (Za križem, 150).

«Še tesneje sem zagrnil okno, legel sem in sem se odel preko glave, da bi ne slišal več življenja. Toda bučalo je od daleč, klicalo, kakor glas človeka, brez tolažbe umirajočega ... če bi se zakopal globoko v zemljo, bi klicalo v mojem srcu samem» (Za križem).

Tudi pokrajino, svoj domači kraj gleda na tak način. Za to samo en zgled: «Vrhnika, prečuden kraj! V mehkem domotožju mi zakoprni srce ob mislih nate. Kdo te je videl z bdečmi očmi, kdo te je spoznal? Šli so mimo, videli so bele ceste, bele hiše, in so šli dalje. Jaz pa (!) sem ti pogledal v obraz kakor ljubljenu dekletu in zdaj je moje srce bolno po tebi» (Aleš iz Razora, 17). K temu pač ni treba komentarja. In podobno čuvstveno-instinktivno se vživlja v trpljenje domovine v Kurentu, v Za križem itd. Iz najnižje globine in najtežje bridkosti gleda na svet in življenje.

Umetniško doživljanje se nam prikaže od nove strani, če upoštevamo razliko med lastnim doživetjem in sodoživetjem. Težko je razlikovanje teh dveh primerov, često se nahajata zmešana; a za razumevanje umetnika je potrebno. Dogodi se, da samega sebe in lastno doživetje vidi šele v tujem zrcaljenju, tuje doživljanje mu šele odpre pot v lastno notranost. A tudi obratno, iz sebe ven, iz lastnega trpljenja in lastne sreče se porodi razumevanje tuje psihe in njenega dogajanja. Posebno plodna so taka doživljanja, ki ne gredo sama od sebe in z lahkoto prevzamejo dušo, temveč ki se mukoma odtrgajo iz dna, ki so bila zadržana in potlačena. Zaježeno in neutešeno hrepenenje, zastrta ljubezen,

neizživeto sovraštvo, zagrenjeno veselje so taki primeri, ki odpahnejo duri novemu doživetju. Tudi za to diferenco najdemo zgledov.

«Lastno trpljenje je kakor zrcalo, v katerem spozna človek trpljenje drugih. Kdor ni trpel do krvi, ostane otrok in ni videl življenja. Da bi nikoli ne pogledal v večnost, kamor pogleda tisti, ki je trpel! Najvišje raste drevo, ki je vzkliko iz solz...» (Za križem, 220). «To zgodbo, kakor se je vršila, sem povedal prijatelju. Tistemu prijatelju, ki ni videl (!) ne pustih ulic, ne jetičnih obrazov in ki je gledal v življenje veselo mežikajoč, kakor v vzhajajoče solnce...» (str. 258).

«Vam, Mici, te povesti o trpljenju!

Spoznal sem ga, ker sem ga nosil sam» (261). Cankar je pisal sebi življenjepis. «Ko sem pregledal ta poglavja, sem se začudil nemalo. Kdo je to? Kaj sem zares jaz? Ali ni le moj ubogi Jure, ki je hodil po drva v Blatni dol? Ali ni moj neboljenec Marko, ki je nesel težki križ pred procesijo? Ali ni moj sirotni idealist Peter Novljan iz hiše smrti? Če so se rodili iz mene vsi ti nesrečni, zmirom zamišljeni, prezgodaj dorasli otroci — kaj ni tedaj njih lice moje lastno in pravo lice? Čemu še življenjepis?» (Moje življenje, 66). Kar je umetnik zazrl v sebi, to je videl drugje, in prav tako narobe, kar je videl drugje, mu je bilo napotek do spoznanja samega sebe. Podobno še v Podobah iz sanj:

«Ali ko sem prižgal svetiljko ter se ozrl po izbi, sem občutil strahoma, da nisem sam... Tista ranjena srca, izžeta, so me spremljala ves čas po cesti, nazadnje so se zaprla z menoj v to mojo samotno izbo in so mi bila tako blizu (!), da sem slišal razločno njih težko, bolno dihanje, razumel njih šepetanje» (77). Umetnik na svojevrsten način sodoživlja z drugimi.

Za doumevanje umetnikovega doživljanja nadvse važen pa je pojem *ejdeti*ke in *ejdetske* nazornosti. Stara estetika je razlikovala med *realnimi* in *fantazijskimi* doživljanji, okorno in nediskretno je posegala v umetnikovo psiho, stikala za modeli, ki naj bi jih bil umetnik upodobil, ločila subjektivistične in objektivne prvine, govorila o tem, da se umetnik «vživlja» v svoje predmete ter zanaša svoje subjektivne impresije v umotvor, skušala je ločiti med čutno nazorno in fantazijsko danimi prvinami. Moderna psihologija je zrušila te konstrukcije in fantome. Izkazalo se je, da obstoja še neka posebna vrsta nazornega predstavljanja, ki ni ne zaznava in ne fantazija. Otrok jo ima v veliki meri, dalje pubertetnik, in seveda umetnik, čeprav ne vsak.⁴

⁴ Te psihične fenomene je raziskal prvič obširno E. R. Jaensch (Die Wahrnehmungswelt des Jugendlichen, 1923). Žal, da njegova knjiga o bistvu umetnosti do danes še ni izšla.

Ejdetska nazornost (ejdos = podoba, živa slika) je svojevrsten način predstavljanja, in sicer prvobiten in prvoten način, iz katerega se pozneje izločijo in izdiferencirajo 1.) zaznava, zaistinevanje, 2.) spominske slike (podobe), 3.) navadne fantazijske predstave. Normalni odrasli strogo loči med zaznavo, ki podaja živonazorno predmete, a obenem še z indeksom «to je res, istinito,» in fantazijo. Spominske predstave in še tako živo konkretne in čustveno pobarvane fantazije ne bo zamenjal z zaznavo. Čisto drugače je pri ejdetiki, ki jo normalni odrasli pozna le v izjemnih primerih, ki pa je pri umetniku često nekaj vsakdanjega. Dotični je videl predmet, sedaj ga gleda v spominu; ali pa ga ima pred sabo in njegova «fantazija» ga odeva s posebno svetlobo: učinek je, da pred njegovo dušo vstajajo živo konkretne slike in podobe; vizionarno, kot da bi bedec sanjal, gleda pred sabo nazorno dane predmete. Te ejdetske podobe so prav tako pestre, da, celo pestrejše in plastičnejše od istinitosti. Ne prikazujejo se kot neka subjektivna potvora in nekaj namišljenega; doživlja jih subjekt kot nekaj istinitega, zamenjal jih bo celo z zaznavo; naš jaz je pri tem navadno sproščen, aktivno se pomeša v živahno dejanje. Podobe izkazujejo maksimalno jasnost in določnost, neprisiljeno in nehote se prelivajo druga v drugo, razvijajo se, razširjajo in zgoščujejo, iz bežnih shem postanejo resnično predmetna bitja. Je to čuden način zrenja, ki se javlja zlasti v utrujenosti in zvečer, preden zaspimo; kdor zna opazovati odtenke psihe, bo našel ejdetiko tudi v najintimnejših erotičnih in religioznih doživetjih. Psiha, ki dan za dnem doživlja abstraktno, rabi le abstraktne besedne predstave, pojme ter črpa svojo modrost iz učnih knjig, zanemari in zatre v sebi nadarjenost za ejdetsko doživljanje. Konkretni pojem, ki ga dosedanja logika ne pozna, pa ne sumira posameznih lastnosti in jih ne pripisuje predmetu zaporedoma. Konkreten pojem se nanaša na like, njemu zrastejo posamezne lastnosti v eno celoto, on prime bistvo predmeta, od znotraj navzven seže. Tako pojmovno doživljanje se more opirati le na ejdetsko nazornost.

Naša trditev je torej, da nahajamo v Cankarjevem doživljanju najobširnejše ejdetske elemente. Temu mora vsakdo pritrditi — Cankar sam se je o tem neštetokrat nedvoumno izjavil; že navsezgodaj, posebno precizno v svojih zadnjih spisih. Pripominjamo še enkrat, da gre za čisto svojevrstno doživljanje, ki ga je Cankar nedvoumno imel (kajti le tako je razumljivo, da je mogel naslikati ejdetiko pri otroku in mladoletniku, kot je ni naslikal

menda nihče drugi v svetovnem slovstvu⁵), ki ga pa nekateri umetniki, ki so se s svojimi upodobljenimi osebami nazorno prerekali in pretepali, gotovo niso imeli. Gre za kos tako finega in dragocenega doživljanja, da ga ne smemo lahkomišelnostno prisoditi vsakomur, — tembolj moramo biti srečni, če ga najdemo kje v neskaljeni in pristni formi. Naj slede tozadevno nekoliko obširnejši citati.

«Čez nekoliko časa sem se ozrl hipoma in skoro prestrašen po sobi. In soba se mi je zazdela popolnoma spremenjena (sedaj jo gleda ejdetsko). Svetilka je dogorela, samo na mirnem prtu je trepetalo še nekoliko medle svetlobe. Strop je bil nenavadno visok in obokan v gotiškem slogu . . . » itd. sledi točen popis kraja, kakor ga more videti le ejdetik. (Zbrani spisi, II., 299.)

«Ljudje moje drame, obrazi, ki sem jih bil samovoljno ustvaril, so stali plahi v senci. Če sem jih poklical, so prišli blizu; ali bližali so se počasi napol razločni, omahovaje; če sem posegel z roko po njih, so se umeknili, so utonili» (DS, 1914, 98). Izražena labilnost in konkretnost ejdetskih podob.

«Sanjalo pa se mi ni; bdeč (!) sem stal ob svetlem in jasnem večeru na pragu tega prostranega vrta in kar sem videl, je bilo tako resnično (!) in telesno (!), da bi bil lahko s prstom otipal. Ugledal sem namreč ves osupel, da nosijo ranjenci prozorne bluze in pod temi prav take srajce» itd. (Podobe, 74).

«Videl sem tako razločno, kakor zdajle tebe vidim, tovariš —», namreč kralja Matjaža in njegove legije. (Podobe, 100.)

«Pred zdavnim, zdavnim časom, kakor da je že daleč onstran življenja, sem sanjal vsako jutro lepe sanje . . . Motilo me je velikokrat, da jih je bilo preveč krog mene, da od samih migljajočih, prelivajočih se luči (!) nisem nobene docela razločil . . . Vsak hip je bila podoba, vsaka je bila drugačna . . . In še zvečer sem jih gledal skozi trudne trepalnice (!), lepe otroke svojega srca» (Podobe, 120/1).

«Moji modeli so oživali (!). Iz teh mrtvih oči je zasijala luč, — solnčna luč izza megle. Znane osebe in vsakdanje zgodbe so se spajale v dovršeno harmonijo; sedanost je stala pred mano v jasnem soglasju z davno minolimi časi . . . To ni bil več samo kos blatnega življenja. Udal sem se s tiho razkošnostjo samemu sebi. K vragu vse teorije! Moje oči niso mrtev aparat (!), moje oči so pokoren organ moje duše, — moje duše in njene lepote, njenega

⁵ Prim. k temu moj članek O otroški in mladinski psihologiji pri Ivanu Cankarju. «Popotnik» 1926/27.

sočutja, njene ljubezni in njenega sovraštva» (I, 304). Lep zgled za ejdetiko, pomešano s čuvstvenimi elementi.

Pa tudi citat v Beli krizantemi (str. 36/37), kjer govori o Wilkeju, ki se je odvrnil od predmetov ter jih gledal z zaprtimi očmi in očmi duše, je treba tolmačiti z ejdetsko nazornostjo, prepojeno s čuvstvenostjo. «— In glej, s hrbtom je videl bolje nego z očmi. Podoba se je ustvarila sama in je bila umotvor» (36).

V umetniškem doživljanju se torej stekajo razni momenti, v celoti šele tvorijo fenomen, ki ga navadno mislimo s to besedo. A ne samo, da se v umetniškem doživljanju sklapljajo razni elementi. Navadno je treba tudi v e č doživljanj, da se iz njih pobudi impulz za umetniško stvarjanje. Več doživljanjev se sklopi skupaj, v svoji konvergenci rode umetniško upodobitev dotičnega motiva. Tudi za to je pri Cankarju dovolj dokazov, kako je večkrat, da, celo neprestano doživljal neke probleme, kako je leto za letom občutil težo življenja, kako je neprestano kljuvala v njegovi duši sramota ponižane domovine, kako je v njem živelo trpljenje ponižanih in razžaljenih. Ta doživetja so trajala, so se ponavljala, — nujno je bilo, da je umetnik vedno znova segel po njih in jih oblikoval večkrat. O tem bomo govorili pozneje.

S tem zaključujemo analizo Cankarjevega doživljanja. V drugi zvezi se povrnemo nanj pri razpravljanju o inspiraciji.

Joža Lovrenčič: Publius in Hispala

(Nadaljevanje.)

Ob pričetku prve vigilije sta se začela polniti atrija pri bratih Atinijih. Pri Marku so se zbirali člani, pri Gaju članice Tovarištva. Neopaženo so prihajali: eni od Karmentalskih vrat, ko da se slučajno vračajo po tej strani z Martovega polja in od Flaminijevega cirkusa s tamošnjih prireditvev, drugi, ko da jih pelje čez Velabrum in Forum Boarium pot tja, tretji so prihajali spet od Cirkusa maxima, kakor bi še hoteli v Flaminijev, da vidijo, kako se ljudstvo v njem in ob njem zabava. Posamič so prihajali, v parih še, skupina treh je bila že redka. Vrata v hišah obeh Atinijev so bila priprta in vstopali so, ko da gredo domov . . .

V obeh atrijih so ob straneh na kovinastih trinožnikih plamteli ognji, razsvetljuječ prostor in šireč opojen vonj Ksenonovih dišav. Marcus je pozdravljal člane v svojem domu, Gaius je pa prepustil sprejem Pakulli. Polagoma so se v atrijih začele tvoriti skupine, stoječ v razgovoru ali sprehajajoč se ob stebrenikih.

Marcus je sprejel tudi Tita Sempronija Rutila, pozdravil ga je in vprašal:

«In Publius?»

«Cerinnija ga pripeljeta,» je odgovoril. «Gladko je šlo, navdušen je bil, ko mu je Duronija povedala, da ga posvetiva Duhu zemlje.»

«Dobro,» je odvrnil Marcus, «potem le ostani in se seznanjaj s člani našega Tovarištva!»

In ga je pustil, ker je moral pozdravljati nove došlece. Sempronius se je kaj hitro vživel v družbo in je pozabil na Publija. Pripovedovanje o Duhu zemlje in čaru in bohoti obredov ga je prevzelo, da je nestrpnost čakal pričetka... Mimogrede ga je opazil Ksenon Veneficus, ustavil se je, se prikritozvito nasmehnil in dejal:

«Salve, Sempronij! Vesel si in dobre volje — moji praški, he?»

«Premalo je bilo!»

«Dosti je bilo, a Duh zemlje je v mladosti in hoče življenja in ljubezni in je — zmagal...» mu je po svoje pojasnil Ksenon, misleč na Hispalo, ki se je bala za ljubimca.

«Bo pa nocoj boljše...»

«Pred dnevom — nočjo krvi nič najbrže... Kvečjemu, če bi navdušenje za Duha zemlje prešlo od kannoforov preko dendroforov in krvi do hilarij... Bomo videli...»

Markov atrium se je napolnil; prevladovala je mladost okoli dvajsetih let, dasi so bili med njo tudi starejši možje v najlepši dobi in priliznjenosladki starci, ki so bili najbolj zgovorni in najbolj nestrpnost pričakovali, kdaj bo dal Marcus znamenje, da je treba iti v oekus, kjer so tačas pripravili sužnji že vse za žrtveni obed lektisternij.

Tik pred pozivom k obedu sta vstopila Cerinnija. Titus Sempronius Rutilus ju je zagledal, izvil se je iz družbe in se jima približal ter ju v skrbeh vprašal:

«Sama?»

«Publius pride kmalu,» mu je odgovoril Herennius, Minnius je pa dodal: «Z nama je šel in že ni mislil več na svojo Hispalo, tako sva ga zmešala in navdušila ter vzbudila njegovo radovednost. Še razdaljo, ki jo doseže sprožena pšica, smo imeli do sem, kar zaslišiva pritajen klic: «Publius!» Vedela sva, kdo ga kliče, ker sem se bil že prej ozrl in namignil bratu, ki je storil isto. Hispala nam je sledila. Vso živahnost sva porabila, najlepše stvari sva mu pripovedovala istočasno od leve in desne in prvi klic je preslišal. Drugi je bil bližji in glasnejši. Vsa najina umetnost ni več pomagala, ozrl se je in obstal. ‚Samo trenutek,‘ je rekel in stopil

Hispali naproti. Iz enega trenutka sta postala dva in tretji in četrti se jima je pridružil in potem nama je zaklical: „Hispalo spremim in se vrnem!“ Nisva ga delj čakala in odšla.»

«Prekleta te pa!» je siknil Sempronius.

«O, nič se ne boj, po vsem tem, kar sva mu povedala, ga ne bo mogla pridržati. Za nocoj se bo že morala zadovoljiti s samim spremstvom!...»

Sempronius je ostal kljub zagotovitvi in tolažbi poparjen in da ni tedaj izpred hišnega žrtvenika zaklical Marcus: «Lectister-nium!» bi se ne vedel kam dati in ne komu bi potožil svojo skrb in vznemirjenje. Tako pa se je uvrstil med številne sodale in prišel ž njimi skozi hodnik ob tablinu v peristil in skozenj v oekus — slavnostno dvorano. Zavzel se je. S pozlačenih bronastih svečnikov je lila opojna luč po dvorani in obsvetljevala mize in zofe ob njih, ki so bile razvrščene v obliki podkve okoli treh sten tako, da je bil na sredi velik prostor, sredi katerega je stal bronast žrtvenik-trinožnik, pod njim se je pa v zlatem obroču zibala udomaćena ptica jinks, imenovana tudi sejsopigis. Tlak je v pisani sestavi drobnih marmornatih kock kazal Paridovo razsodbo v prilog Afrodite, ko ga je omamila lepota njenih čarov. S sten so lile v dvorano v živosvetlih in temnih barvah slike, predstavljajoče zgodbo velike boginje in njenega svečenika Atisa. Mladeniča, žehtečega od mladostne sile, kopajočega se med trstjem, izsledil boginja na prvi sliki in ga sprejme v svojo službo pod pogojem, da ostane vedno deviški. V drugi sliki zaloti Atis kot svečenik svojo boginjo v njenem sijaju, zemljanu nedostopnem, in se spozabi in kot je ukradel Prometej ogenj, je on vžgal božanstvu neznan plamen pozemske slasti in boginja ga je preklela: «Slasti tega plamena ne boš vžigal več — okusila sem ga in ne privoščim ga po tebi ne eni hčeri zemlje več!» S tretje slike je gledal izpod zelene smreke Atis, ki ga je gnalo prekletstvo, da je položil roko nase, a ker ni mogel preboleti moštva, si je odprl srce in izkrvavel. Boginja se je skesala trde prekletve in je iskala Atisa in ko ga je našla, ga je priklicala v življenje, da ji služi v njenem kraljestvu. Po vrsti je motril Sempronius slike in ko je prišel do te zadnje, so ugasnile luči. Ob žrtveniku je stal v škrlatni obleki neznan človek in nekaj potresal na žerjavico, s katere se je dvignil sivkast steber dima in ljubezensko opojen, uspavajoč vzduh mondragore, hippomanesa, nabrotonona, kiklamina, jantara in lovora je napolnil dvorano in človek v škrlatu je votlo spregovoril:

«Per numen terrae, deum nostrum maximum, iuro me perituum si arcana sodalilitatis eius tradidero!»

V zboru so vsi ponovili ko omotični prisego božanstvu zemlje, naj jih zateče poguba, če bi kdaj izdali tajne Tovarištva, ... in zazdelo se jim je, ko da jih je prevzelo neznano veselje...

Izpred žrtvenika so zaslišali vnovič glas, ki je slovesno rotil Duha zemlje, naj užge žrtveni dar in razvname vse svoje častilce:

«Numen terrae incende bitumine lauros, igne tuo consume nos omnes!...»

Na žrtveniku je vzplapolal ogenj — samo trenutek, toliko, da so ugledali ob njem mesto škrlatnega človeka boginjo v Atisovem objemu, in ugasnil je z žerjavico vred... Ko so prižgali sužnji spet luči, ni bilo ob žrtveniku ne boginje ne Atisa in ne človeka, ki je vse zaprisegel...

Ko da so sanjali, so stali gostje-sodali ob določenih mizah; mlad suženj je hodil od enega do drugega, jim odvezal sandale, na kar so legali na svoja mesta, kjer sta že čakala po dva sužnja, eden z vodo v srebrni posodi, eden z mappo-brisačo, da si gostje umijejo roke. Ob tem opravku so se osvestili in prešli v pogovor, ki so ga pa motili zali, lepo vzrastli sužnji, prinašajoč na repozitoriju — podstavku iz dragocenega lesa — na mizo gustus ali promulsis — zakusek. V srebrnih skledah so nudili polže, ostrige iz lukrinskega jezera, mehka pavova jajca, salato in slovečo ribjo juho — garum, s katero so skoraj od kraja vsi zalivali ostrige in jim dali dražljiv okus... Z majhnimi žličkami — kohlearijami so se spravili nad jajca in ostrige, z večjimi ligulami nad ostalo...

Ves čas med zakuskom je hodil od mize do mize suženj in zajemal z zlato zajemalko iz amfore ter polnil čaše z okusno pijačo, napravljeno iz najboljšega falernca in sicilskega medu... Živahnost je rastla...

Sužnji so odnesli ostanke gusta ter obrisali s škrlatnordečim, kosmatim suknom mizo in v treh nošajih je sledila coena — glavni del večerje. Prvo so prinesli morske mreine in jegulje, obdane od morskih rakov, nato pa sta privlekla v velikanski skledi dva sužnja ogromno, med salato in redkvijo ležečo žival — lukanskega merjasca. Prosektor ga je razkrojil pred gosti in razdelil v majhne kose. Ko so jih pospravili, se pojavijo sužnji vtretjič in prineso fazane v vencu pečenih brinjev, ki napolnijo dvorano s prijetnim vonjem, in še artičoke, beluš in gobe ponujajo in natakajo v druge čaše iz murrhe vinum Setinum...

Marcus Atinius se dvigne, pozdravi vse sodale in jim napije:

«Pozdravljeni stari in novi člani Tovarištva. Duh zemlje je med nami in čaka po prvi žrtvi, ob kateri se je javil, utelešen v Idejko in Atisa, da mu žrtvujemo noč v veselje njegovih misterij!»

Ko je tako pozdravil in povedal, kaj še čaka sodale, je sledila mensa secunda, sestojęča iz belarij — sladčic, galskega sira in izbranega sadja. V majhnih kristalnih čašah je pa blestelo cekubsko in kijoško vino...

Od prevelikih dobrot, močnega vina in opojnega vzduha, ki je proti koncu pojedine napolnil dvorano, ne da bi kdo vedel, kod se je vzela, je Titus Sempronius Rutilus zapadel v dremavico, in še tako je slišal oddaleč razvnet smeh, kot bi ga sam Dionysos vzbujal...

Ko se je prebudil, je razprl oči in se videl sredi orgij... Ob vzhodni steni, ki je navidezno ločila hiši obeh Atinijev, so bile razmaknjene zavese iz težkega tirškega škrlata in razsvetljen hodnik je vodil v okrogel prostor, iz katerega je prihajal smeh in vzkliki slasti... In od tam so prihajale bacchantinje tudi v Markovo dvorano kot sodales onostran v Gajevo, izbirajoč po okusu, zlasti med novimi člani, in vodeč jih pred ptico jinks v zlatem obroču, v kateri je bil demon slasti. Če je zacivkala, je bacchantinja zavriskala in odplesala s članom v prostor misterijev...

Sempronius je omamljen gledal vse in baš, ko je pripovedoval sosedu o Publiju, kako prijeten večer mu je menil pripraviti, se ga je oklenila lepa častilka Duha zemlje v prosojni interuli...

*

Publius in Hispala sta med potjo proti njenemu domu večji del molčala, a ko sta vstopila v triklinij, se je dekle oklenila ljubimca in se začela na njegovih prsih sloneč sunkovito jokati. Publius jo je božal, tolašil in ji prisegal zvestobo in ljubezen, da bi jo umiril in ji pręgnal vse dvome.

Vipseja, ki je prinesla večerjo, je pomagala Publiju:

«Gospodarica, Hispala, kaj vendar misliš? Z jokom se končaš! Poglej, kako težko dé Publiju. O, ne dvomi, rad te ima!...»

«Rad, rad, Hispala!...» je Publius ponovil Vipsejino trditev in ko ga je pogledala Hispala z osolzenimi očmi, jih ji je poljubil.

«Pa vendar si rekel onima, da se vrneš!» mu je očitaajoče rekla, a bolest je preglasila očitek in beseda je bila ko prošnja, vdana, trpeča prošnja, rojena iz upa in dvoma...

«Pa se ne vrnem!...» je nekoliko pridržano spregovoril Publius, ki ga je še težila skrivnost materine zaobljube...

«Res ne?» ga je objela Hispala in mu gledala v oči.

«Res ne. Nocoj ostanem pri tebi!» ji je odvrnil in sta večerjala, a oba sta čutila, da so besede kot bi se lovile in ni v njih smeha in veselja, ki so ga bile sicer polne. Publius je uvidel, da je njegovo prikrivanje ko globok prepad, ki ju loči, in da bi ga mogla

le prisrčna in odkrita izpoved premostiti. In še je spoznal ob tem, da med ljubečimi ne sme biti ni sence skrivnosti, ker njenega somraka še tako lep cvet ljubezni ne prenese: povesi se in ovene in ni ga solnca več, ki bi mu povrnilo življenje. Boril se je sam s seboj in slednjič se je odločil in dejal:

«Vidiš, Hispala, nocoj sem pri tebi, a če me ne bo poslej nekaj večerov, se ne čudi...»

Hispala ga je objela in presenečena vprašala: «Nekaj večerov te ne bo? ... Ne, ne strpim. Rajša te obdržim kar pri sebi. Dovolj prostora bo v mojem domu, ki je pust in prazen, kadar ni tebe! ...»

«Poslušaj, Hispala, saj ni tako hudo. Moram izostati. Obljuba, sveta dolžnost... Saj veš, kako sem bil bolan, kako me je nenadoma zgrabilo... Mati je skrbela zame in v svoji skrbi me je zaobljubila Bacchu, kateremu v Tovarištvu Duha zemlje najlaže služim... Deset dni bi se moral pripravljati z vzdržnostjo za sprejem... Nocoj sta me hotela Cerinnija le uvesti v družbo, da se bom znal ravnati...»

Hispala, ki se je bridko nasmehnila, ko je Publius omenil svojo bolezen in materino skrb, je ob njegovih nadaljnjih besedah prebledela in ko je končal, je vsa iz sebe vzkriknila:

«Večni bogovi! Ne, ne! Rajši umriva oba še nocoj to noč, kakor da bi kdaj šel v ono družino! O, naj pride prekletstvo in vse, kar je najhujšega gorja nad one, ki so ti k temu svetovali in prigovarjali. Bogovi, slišite me in uslišite! ...»

In vrgla se je na tla in si rila z rokami po laseh in ihtela in klicala dalje bogove in prekletstvo, ki je budilo grozo že samo ob predstavi, da bi se utegnilo uresničiti.

Publius je ostrmel in strmел in si ni mogel razložiti grozovitega učinka, ki ga je napravila njegova izpoved, o kateri je menil, da bo Hispalo povsem pomirila in mu omogočila sladko prisrčnost, ljubeznivo družico vdanih si duš. Prepaden je poslušal črne rotbe in drhtel mu je glas, ko je dvigal Hispalo s tal in jo prosil, opiraje jo z desno čez hrbet in držeč z levo njeno pravo:

«Hispala, moja Hispala, glej, dobro sem mislil in hotel! Pomiri se! Pusti rotbe, mojo mater zadenejo in očima, glej, onadava sta mi svetovala...»

«Ha, tvoj očim, tvoj očim torej — da bi dolžila mater, bi bilo mogoče le preveč! Enkrat se mu je ponesrečilo, zato pa se mu vnovič mudi in izbral si je uspešnejši način, da te spravi ob čast in sloves in — ob življenje! ...»

Ob rotbah je Publius prepaden strmел, ob besedah, ki naj bi pojasnile njeno razburjenost, mu je bilo kot bi moral razvozlati

gordijski voz ali kot da posluša Pitijo, ki sporoča Apolonovo napoved, in kot bi razbiral sibilinski rek.

«Ne razumem te, Hispala,» je rekel, «zagonetno govoriš.»

«Jasno ti bo. Nisem ti mislila povedati, ker nisem marala, da bi me iz hvaležnosti ljubil. Nocoj ti povem, ker gre za tvoje življenje in te hočem vnovič rešiti... Druge poti ni!...»

«Vnovič rešiti?» se je začudil Publius in nestrpno čakal, kaj mu Hispala razkrije.

«Nenadoma te je zgrabilo, si rekel prej. Res, in veš, kaj ti je bilo? Ne? Zastrupljen si bil! Ne verjameš? Ksenona vprašaj in pove ti, kdo je kupil praške in ti jih nasul v vino, preračunjeno, da bodo v dveh, treh dneh delovali tako kot bi bila naravna bolezen...»

«Očim?» je zahropel Publius in stisnil pest.

«On!... Čakala sem te... poslala Vipsejo k vam in je zvedela. Ktesifon je vse razkril... Šla sem h Ksenonu, dobila protistrup in o polnoči sem bila pri tebi, da sem te rešila... Vprašaj Ktesifona, zlata je vreden!...»

Publiju so se orosile oči, v dnu duše se je kesal razgovora s Cerinnijema in vstajajočega navdušenja, ki so ga vzbujale njune besede; objel je Hispalo in jo poljubil, poln spoštovanja in hvaležnosti, in čutil je kot bi njegova ljubezen pognala nov cvet, dehteč opojnost, ki je prevzela vsega. Ker pa le ni še razumel, kako bi mu očim topot stregel po življenju, ko bo vendar v tuji družbi izven doma, v družbi, ki ga po Cerinnijih vabi in bi ga bila po njunem zatrdilu vesela, je prosil:

«Pa še to mi povej, Hispala, kako je materina zaobljuba v zvezi z nevarnostjo, da bi prišel ob življenje...»

Hispala je dvignila roki kot bi stala pred žrtvenikom in klicala bogove:

«Jupiter vsegamogoči, Junona, zaščitnica naša, deviška Diana, svetli Apolon, čista Vesta in vsi bogovi večni in boginje, prizanesite mi in mi bodite milostni, če iz ljubezni povem, kar bi morala ohraniti zase in molčati vse dni svojega življenja!...»

Tako se je opravičila pred bogovi, sedla in položila roke na kolena in kot bi se bala ob slednji besedi kazni, je počasi in komaj slišno govorila:

«Sužnja sem bila in morala sem spremljati svojo gospodarico, ki je posečala ono zbirališče... Odkar sem svobodna, nisem bila več tam nikoli. O, grozno je! Jama pogube in propasti je tam... Tedaj so pravili, da niso že dve leti uvedli v vse tajne in skrivnosti nobenega moškega, ki je prekoračil dvajseto leto... Slednjega, ki ga uvedejo, izročijo kot žrtev svečenikom in ko pride obred

dneva krvi, ga peljejo v poseben prostor, kjer se ob bacchantskem kriku in petju, ob piščalih in cimbalih izgubi njegov obupni klic, proseč pomoči, da bi se ubranil onečaščenja in pogina... Ti je jasno sedaj, Publius? Praški niso pomagali, zato naj gotovo pomaga Tovarištvo Duha zemlje!...

«Razumem, Hispala, in se ti zahvaljujem tudi za to rešitev!»

Prepada med njima ni bilo več in ko ga je Hispala prosila, naj dano besedo glede zaobljube umakne, da ne pride v kraj nesreče, kjer bi moral pretrpeti najhujše in če bi ostal pri življenju, biti orodje groze, ni več v trepetu čakala odgovora. Publius jo je prižel k sebi in vedela je, da je zmagala Duha zemlje in njegovo Tovarištvo...

IX.

Publius se je vzdramil v svojem kubikulu okoli tretje ure; medla svetloba je pod zastori pri vratih silila iz atrija in hoteka pregnati mrak, ki je polnil še sobo. Obrnil se je in nič se mu ni ljubilo, da bi vstal. Zaslišal je, kako lije iz kompluvija v impluvij, in poslušal je prijetno pršenje in žuborenje pomladanjega dežja in zdelo se mu je, ko da se kopljejo nimfe in se škropijo...

«Jupiter Pluvius je bil nevoščljiv lepi Dianini noči, pa hoče pokazati, da je močnejši in da je tudi vigred njegov čas! Pa bom še malo posanjaril, prav je, nikamor se mi ne mudi!...»

In je kar tako gledal v polmrak skozi priprte veke in skušal obličiti svoje misli, ki so iskale v zastrtih obrisih po stenah vse-mogočih obrazov in slik. Odsev pritlične svetlobe mu je risal ko južno vreme voljno nimfo z razpletenimi lasmi in smehljajočimi se, vlažnimi očmi, ki so klicale, vabile... Zastrmel je vanjo in zazdelo se mu je, da se giba in iz trenutka v trenutek spreminja. Kar naenkrat ni bila več nimfa — Hispaline poteze in izraz je prevzela in širila roke ko v objem...

«Hispala!» je dahnil, se sladkozadovoljno nasmehnil in lepel s pogledom na steni, kot bi se bal, da izgreši obrise in mu zavedni privid splahne. Pa mu ni. V Hispaline roke je vzrastel nov lik in oba sta se strnila v eno...

«O da sem slikar,» je mislil, «preden bi šel vnovič na clivus Publicius, bi bila v najlepših barvah ta slika, sama svetloba bi lila iz nje — plamen dveh src: Hispalinega in mojega...»

Ko je Publius zamaknjen sanjal življenje v slikovit obris, je obstala pred njegovimi vrati mati Duronija, razmaknila zavese in tiho vstopila. Ni je slišal, a svetloba, ki je ob njenem vstopu zabrisala njegovo tvorbo, ga je opozorila nanjo. Obrnil se je in se vznak vzpel na ležišču; nič kaj dobre volje ni odgovoril na

materin jutranji pozdrav. Žal mu je bilo za sliko, ki bi jo kar naprej in naprej gledal kot bi hotel doživeti Pigmalionovo čudo...

«Četrta ura dneva bo kmalu, a ti še ležiš, kot bi bilo ob četrti nočni straži! Kaka priprava je to za tvoj novi poklic! Pomehkužiš se. Kar vstani! V trikliniju te čaka zajutrak, potem pa v kopel, po kateri te utre suženj z nardom in mirinim oljem. Takega še ni bilo pod našo streho. H Ksenonu sem poslala in naročila, naj da najboljše...»

«Dobro, dobro, mati, koj vstanem in pridem,» je obljubil sin in ko je Duronija izginila iz kubikula prav tako tiho kot je prišla, se je Publius vrgel z ležišča, raztegnil v pesti stisnjene roke na desno in levo, glasno zazehal in zeh se je prevrgel v sunkovit smeh, ki je razposajeno odmeval po vsem atriju...

«Ksenon, nard in mira! Hahahaha!...»

Ktesifon je v svoji vratarski celici veselo mežikal, ko je slišal odmev dobre volje mladega gospoda, mater pa je smeh veselo presenetil baš ko je zavila proti trikliniju in vsa srečna je že s praga zaklicala Semproniju, ki je slonel na zofi za mizo čmeren in pust ko nebo nad peristilom.

«Ali ga slišiš,» je rekla, «omenila sem mu in ga spomnila priprave za novi poklic — pa je pozabil na zaspanost in reži se ti ko šoja v pinijevem gozdu... Pa bi se jezil nanj, če ga ni bilo sinoči!...»

«Obljubil je Cerinnijema. Držal bi besedo in prišel!»

«Mogoče si sam ni upal... Mogoče je dobil kako drugo družbo, ko je bilo vse na cesti...»

«Opravičuješ ga, a ne zasluži. Prepričan sem, da je obtičal pri oni tam ob Publicijevi poti; več mu je ko mati in njena sveta zaobljuba... O, lepega sina si vzredila, lepi časi naju še čakajo... Sužnja pritepenka bo nama gospodovala...»

«Nikoli! Pri bogovih se zaklinjam, nikoli! Ne, Duronija, hči svobodnega Rimljana, ne bo sprejela snahe-sužnje pod krov. Hišni lari bi bili onečaščeni in sohe Ebucijevih prednikov bi ne prenesle tolike sramote... Nikoli, nikoli ne bo Hispala moja naslednica v teh prostorih!»

Sempronius je z vidnim zadovoljstvom gledal ženo, kako se je ob njegovi osti razvnela, in obraz se mu je zjasnil in ljubeznivo jo je pohvalil:

«Vidiš, tako bi morala vedno govoriti, potem bi ne doživljala nepokorščine in zapostavljanja. Vsaka tvoja želja bi mu bila ukaz in še na misel bi mu ne prišlo, da je ne bi izpolnil. Če smo mu popuščali vajeti, jih bo treba pa sedaj bolj napeti! Ob zaobljubi

mora zlasti čutiti, kaj se pravi ubogati in spoštovati starše in njihove ukrepe!...»

«Prečno ga sodiš, Sempronius! Mladostne lahkomišljenosti mu vendar ne bomo šteli v zlo...» se je vzbudila v Duroniji mati.

«Ti ga gledaš s svojimi očmi, ki so mu bliže ko moje. Ali je to zaupnost ali spoštovanje, če dvomi, da bi mu ne bil drugi oče skrben varuh in zahteva račune? Ne, Duronija, to ni več mladostna lahkomišljenost, preračunjenost je, ki ima napeljane že vse niti, da jih v primernem trenutku zasuče v konopec, s katerim naju zadrigne...» je spet trdo govoril Sempronius in gledal izpod čela ko zver iz zasede, kako bodo učinkovale njegove besede.

«Materina ljubezen je slepa, pravijo, a vendar, kdo pozna boljše otroka?»

«Dokler se ne pretvarja, ga spregleda, potem ne več in sama doživi največje razočaranje, pred katerim hočem tebe obvarovati, Duronija!...»

«Tako mi je, kot bi hotelo srce drugačnih besed...»

«Pa poslušaj srce in pusti pamet, ki se je prejle oglasila v tvojih besedah, če hočeš, da ti zagrenijo življenje. Modrost izkušnje uči: srce na jeziku, tu — Sempronius se je potrkal z desnico na levo stran prsi — tu kamen in človek jo dobro vozi in izpelje!»

«Za Hispalo ga ne bom imela niti na jeziku,» je zatrdila Duronija žolčeno, ko ji je vzbudil Sempronius vnovič spomin na Publijevo ljubico, ki jo je bil tok razgovora izločil.

«In za sina?»

Duronija ni utegnila odgovoriti, ker na vratih se je pojavil Publius, pozdravil očima in razigrano ponovil njegovo vprašanje, ki ga je bil ujel:

«In za sina, očka? Skrbi ti dela, kaj?»

«Skrbi, skrbi,» je odgovorila mati. «Saj veš, kako te imava rada!»

«Vem, vem,» je objel sin mater, «in hvaležen sem...»

«A svojo hvaležnost kažeš redko; tvoje obnašanje je bolj podobno nehvaležnosti.»

«O?» se je začudil Publius materi in opazki in pogledal njo in pogledal očima, ki mu ni odgovoril in je slonel na zofi, kot bi ga započeti razgovor nič ne zanimal.

«Čudiš se? Vidim, kratek spomin imaš. Sinočno ravnanje ni nehvaležnost?»

«Ne zavedam se,» je odgovoril sin bolj hladno.

«Na zaobljubo si pozabil in kličeš jezo bogov nase. Pri Hispali si bil!»

«Bil.»

«Tedaj ti je več ko mati in zaobljuba! Če bi jo bil sinoči pustil in šel s Cerrinijema, bi si bil prihranil deset dni pripravljanja — kot pravi oče. Tako boš čakal do konca meseca...»

«Bogovom čast in hvala, da sem bil z njo! Kar se pa tiče pripravljanja, ga ne bo treba!»

«Kako, si govoril vendarle še s kom, od Tovarištva?» je vprašala mati pomirjena.

«Nisem. Premislil sem vse in se odločil, da se ne bom pripravljaj, ker se ne maram pustiti uvesti v družbo, ki bi mi bila v pogubo...»

Mati je vzrastla, obraz ji je preletela bledica, ki se je v trenutku umaknila škrlatni zariplosti, oči so ji zaplamtele, zagnala se je v Publija in ga zgrabila z obema rokama, ki sta se ji tresli od razburjenja, in vzkliknila je — furija bi ne mogla huje:

«To, to je tvoja hvaležnost! Deset noči ne moreš prestati brez Hispale! O, ta kača te je presunila in otrovala, da ti ni več mar ne za mater ne za očima in ne za bogove! Prekleta ona, preklet ti!...» In pahnila ga je od sebe.

«Mati!» je prosil sin.

«Nič več, mati, ne poznam te več, izpred oči se mi izgubi! Prekleta ura, ko sem te zanosila!...»

«Mati, mati, poslušaj, on, tvoj mož, je kriv — po življenju mi streže!...» je Publius prišel z bridko odločnostjo do besede, hoteč si rešiti mater, a tedaj je planil izza mize očim in sikal ko gad:

«Ali si ga čula? Kaj sem pravil? Po življenju da mu strežem? Lepe stvari ti je tvoja tepa ubila v glavo! Seme suženjsko! Naj jo srečam! Razčesnem jo na mestu! In ti, ti, to uro od hiše!»

«Jaz? Čigav je dom?» se je postavil Publius in se vzravnaval ter meril očima s pogledom, polnim gneva in prezira.

«Moj, ničvrednež! In da si ne boš še kaj domišljjal — tam so vrata! Nehvaležneža, brezbožneža, ki posluša rajši vlačugo ko rodno mater, ne trpim več pod streho! Izgini, človek!»

«Prej mora oni izginiti!» je rezko odgovoril sin materi in pokazal na Sempronija, ki se ni mogel več premagovati in je plosknil Publija po ustih, da se mu je ulila kri.

«Prav,» je rekla mati, «to naj ti bo zadnje slovo pod tem krovom!» in je stopila na prag ter zaklicala proti kuhinji in proti ostiju: «Davos, Geta, Sanga, Ktesifon, koj sem, koj!»

Davos in Geta sta pritekla z vrta, kjer sta kopala in urejevala grede, ker je bil dež ponehal, Sanga je planil iz kuhinje, Ktesifon pa se je obotavljajoč se bližal iz atrija, kamor ga je bil že privabil nenavaden krik gospodarice Duronije, in je v skrbeh za mladega

gospoda prisluškoval, kaj snujejo in kujejo proti njemu. Stiskal je pesti in škripal z zobmi in mislil:

«O, če bi se spovrnil ta trenutek Publijev oče Aebutius, s centurionskim mečem bi pokazal Semproniju na mestu, kaj se pravi goniti njegovega sina iz rodne hiše!»

Duronijin klic je razumel in vedel je, kaj hoče, zato se mu ni mudilo. «Oni bi šel, da bi mogel in smel pomagati Publiju!...» je mrmral in solze so mu zalile oči, ko je videl, kako so oni trije na materin in Sempronijev poziv zgrabili Publija in ga tirali proti atriju. Na hodniku med peristilom in atrijem se je pridružil svojim sosuznjem. «Gospod!» je šepnil užaloščen Publiju in ga pobožal po roki, one je pa prosil, naj mladega gospoda obzirno vodijo, da mu ne zagrenijo še s svojim ravnanjem slovesa od doma.

Izpred triklinija sta se drla Sempronius in Duronija in klicala za razdedinjenim izobčencem še naprej prekletstvo in porogljive psovke...

Publius je v atriju zaprosil sužnje, naj trenutek obstanejo in ga pustijo. In Davos, Geta in Sanga so odnehali in dvignil je roke in molil k hišnim penatom in larom in k manom očetovim in njegovih prednikov, katerih sohe je še enkrat objel s pogledom in prosil z ihtečim glasom:

«Bodite mi dobri, ki mi je svet vaš spomin, in naklonite mi boginjo odhoda Abeono, dajte, da mi bo dobra spremljevalka Iterduka, ki naj se kmalu izpremeni v Domiduko in veselo Adeono!»

Ktesifon si je brisal oči in tudi njegovi tovariši so bili ginjeni in preden so mislili, se je Publius obrnil z odločno kretnjo, ki je bila v njej bridkost in je pričala, da se je s krvavečim srcem odtrgal, in je sam stopal proti vestibulu in ostiju. Stopili so hitro za njim, da ne bi izdali svoje obzirnosti in zaslužili za njo palic...

Iz vestibula se je še ozrl Publius in še iz ostija. Videl je, kako sta prišla v atrij mati in Sempronius, ki se je zmagoslavno smejal, in bilo mu je, ko da ima nož v prsih. Ktesifonu je stisnil roko in kakor omahnil je čez prag na ulico, ki je bila vsa izprana in se svetila v solncu, lijočem s prevedrelega neba pomlajeno svetlobo, polno življenja. Kot iz podzemlja je prišel za njim iz atrija še sunkovit krohot in sklonil je glavo in šel po cesti in ni videl ne solnca ne prvega cvetja niti ni slišal ptičjih hvalnic na zelenih žrtvenikih Pomladi...

Ktesifon je odgnal Davosa, Geta in Sanga iz ostija, češ naj gredo in povedo, da so naročeno točno izvršili, sam pa je gledal s praga za Publijem, ugibajoč, kam se obrne.

«K Hispali gre,» je menil prvi trenutek, a ko je videl, da je zavil v Vrtno ulico, se je popravil: «Nak, drugam jo meri!» V misli je preletel vse hiše v Vrtni ulici in ugotavljal njihove gospodarje in ko je obstal ob hiši vdove Ebucije, je šepnil: «Iterduka mu je dobra, k teti ga pelje!...» (Dalje prihodnjič.)

Jos. Wester:
Iz Aškerčeve literarne ostaline

(Nadaljevanje.)

9.

Srečonosna srajca

Šah Nadir je bôgat in mogočen.
Grad njegov je bajka orientalska.
Sam bel marmor, svetel ko zrcalo,
ki leskeče v parku se zelenem,
kadar solnce ga obseva zlato.
In dvorane, po katerih šeta
in počiva šah in kjer sprejemlje
svetovalce svoje (in)⁶ ministre —
Kdo opiše jih in kdo oriše?
Pod nogami pisane preproge
drage so in težke razprostrte,
da korak ne sliši se nobeden.
In pohištvo! Les izbran najlepši,
bronovina stara plemenita
pa zlatnina in pa srebrnina!

Bržko vstane šah, glej, navsezgodaj
tristo slug ga čaka črnih zvestih,
[na trebih] čakajo na tleh kleče ukazov.
Šah jim migne — mahoma izpolni
želja se mu vsaka najsmelejša.
Jaspisova miza se pogrinja
in na mizi so jedi najslajše,
vino sveti v čašah se kristalnih,
kakor jantar sveti se na solncu
trsov sok, ki ga rodil je Širas.

In ko noč svoj temni plašč razgrne,
čaroviti plašč iz črne svile,

⁶ (in) vrinil priobčevalec.

tudi šahov grad [zgubi se] utone beli
v plašču nočnem, samo zvezde⁷ zlate
gledajo [še] nanj⁸ svetle iz višine.

In v dvorinah grajskih bajevitih
plešejo pred šahom odaliske,
lepe deve mlade, vse z obročki
zlatimi na rokah in na nogah.
In glasijo strune se nevidne
in pojó in vriskajo objestno,
vžigajo po žilah kri vladarju,
k vžitkom sladkim vabijo [Nadirja] ga nočnim.

Vsega dosti šah ima na gradu
v izobilju šah živi mogočni,
ali šah ne smeje se nikoli,
črn oblak mu obsenčuje lice
in z očij mu ne izgine tuga.
Šah Nadir ni srečen v gradu svojem.

«Kaj pomaga mi vse to bogastvo,
kaj koristi mi vse to razkošje —
govori vsak dan ministrom svojim —
«če pa srce v prsih mi je prazno,
če pa duša sreče ne okuša!
Sreče hočem! Dajte mi jo srečo!»

In potrti hodijo ministri
in molčeči tavaajo po gradu
in boječi stopajo pred šaha.
Sram jih je, ker gospodarju sreče
ni prinesiti mogel še nobeden.

To zadrego vidi dvorski norec,
dvorski norec, [stari] sivi Abu Kasim.
Pa poklekne tisti dan pred šaha
pa tako-le reče pred prestolom,
pred Nadirjem vpričo vseh ministrov:
«Šah! Odpravi se na potovanje!
Od izhoda romaj do zahoda,
in potuj od severa do juga
ter poišči srečnega človeka
po deželi svoji neizmerni!

⁷ zvezde — v rokopisu s svinčnikom vstavljeno.

⁸ nanj — v rokopisu s svinčnikom vstavljeno.

Kadar najdeš ga, mu sleci srajco
pa obleci sam si jo pri priči
na svoj goli život — in [prisegam] boš videl! —
sreča se te prime, sam boš srečen!»

Drugi dan, ko zasijalo solnce
komaj je nad šahovo grajščino,
osedlani že stoje velblodi,
osedlani čakajo pred pragom.
Slug že čaka cela karavana,
ki odide s šahom po deželi.
In prikaže šah Nadir se mladi,
in počenil je velblod največji
s sedlom svojim krasnim, zlatotkanim.
Šah popne se mu na hrbet krepki
in iz parka odpotuje dolga
in sijajna karavana dvorska...

Tretja jesen že prihaja s sadjem,
tretja jesen že prinaša grozdja,
šah Nadir pa ni se še povrnil.
Srečnega ni našel še človeka!
Siromaki niso zadovoljni,
tare beda jih in jih ubija.
Bogatini tudi niso srečni,
radi bi še več in več imeli.
Zlobneži pa tudi niso srečni,
vest teži jim krivda kakor môra
in bojijo kazni se pravične.
In pobožni in ljudje pošteni
hrepenijo više, vedno više
do vrhunca, kjer stoji popolnost
in zato [pač] še tudi niso srečni.

Razočaran jaha šah velbloda
svojega za pestro karavano.
Ves poglobljen v samega je sebe,
ves zamišljen je⁹ in pa čemerren.
Leta tri je zgubil in potratil,
brez uspeha romal je po svetu,
srečnega ni našel še človeka!¹⁰

⁹ je — s svinčnikom pripisano.

¹⁰ Verz se glasi prvotno: Ni še našel srečnega človeka!

«Dosti, dosti!» šah velí nevoljen,
«Na svoj grad se hočem povrniti!»
Šah ukaže — dolga karavana
proti domu vrača se naravnost.
Jaha šah in, glej, ob cesti beli
star pastir na paši pase čredo.
Bos stoji na travniku velikem.
Ob gorjačo se naslanja starec,
Gologlav je, v halji siromašni.
Nič ne méni se za karavano,
pase čredo svojo mnogoglavo
pa prepeva pesmi dobre volje.
Gleda šah ga dolgo in posluša,
stopi s sedla in ga vpraša: «Čuješ!
Ali srečen si in zadovoljen,
ker vesel si in tako prepevaš?»

«Srečen? Kajpak!» reče revni starec.
«Še naš šah gotovo ni tak srečen!
Kaj ne bil bi srečen, zadovoljen!
Glej, nebo nad glavo moja sinje,
pod menoj pa travnik ta zeleni,
kamor gonim čredo svojo ljubo!
Solnce greje stare ude moje,
čisti zrak je moje trdno zdravje,
mleko hrana moja je vsakdanja¹¹
in pijača sveži ta studenec!
Kaj ne bil bi srečen, zadovoljen?!»

«Torej vendar! Našel sem naposled,
kar sem iskal tri že dolga leta!
Ti si torej srečen!...» Šah objame
reveža od samega veselja
pa mu reče: «Čuj, pastir moj srečni!
Daj mi srajco svojo! Dam ti zanjo
rad cekinov žoltih polno mošnjjo!»

«Rad, prav rad prodal bi tebi [svojo] srajco,
ko bi sam imel jo na životu!
Ali kaj [kaj] bi ti pomogla srajca,
ki jo nosil kak je srečen človek?
V tebi bodi sreča, ne na tebi!»

12.—15. X. 11.

¹¹ Verz se glasi prvotno: hrana moja je vsakdanja mleko.

Kunâla

I.

V Pataliputri kaj se je zgodilo?
 Vse mesto v žalost se je ogrnilo.
 Kralj Ašoka potrj je in molči,
 nikogar pred svoj prestol ne pusti.
 Še Ganga teče tiše med bregovi;
 valijo tiše mimo se valovi,
 da ne bi se vznemirjal stari kralj,
 teko oprezno proti morju v dalj.

V samoto je pobegnil princ Kunâla.
 Katera skrivna moč ga je pregnala
 z očetovega dvora danes proč?
 Izginil je, ko vzela bi ga noč.

Kralj Ašoka lepo je prosil sina:
 «Ostani tu! Ti moja si milina,
 moj up si, moja sreča, moj zaklad!
 Ostani, kraljevič! Imam te rad!
 Premlad si še, Kunâla, za samoto,
 preživ si za [meniško še] puščavniško tihoto!

Kar nameravaš, to je samomor!
 Brez tebe kaj bo moja siva glava?¹²
 Ne kraljev sedež, žalostna puščava
 brez tebe ves bo moj sijajni dvor!
 Če gledam, [te] sinko, ti v oči prekrasne
 in ko nebo nad nami čiste, jasne,
 skrbí se težkih črnih iznehim
 in mahoma se v tebi pomladim!»

Kunâla reče: «Da, oči, oči! ...
 Oči mi moje delajo skrbí!
 Kaj morem jaz za to, če res so lepe!
 O, želel bi, da bile bi mi slepe!
 Ne veselim se božjega darú,
 zarad oči ne dajo mi miru
 na dvoru tvojem ženske nore mlade.
 Vse gledale bi zmerom vanje rade! ...
 Nečimernosti vse posvetne prost
 premišljati čem Buddhovo modrost.

¹² Prvotno se glasi verz: Kaj bo brez tebe moja siva glava?

Naj grem zato, dovoli mi, v samoto,
umaknem naj se iz sveta v tihoto!
Naš neizmerni park, naš temni gaj
ima že zame svoj primeren kraj.
V kiosku tam lesenem, v nizki koči
prebival bom po dnevi in po noči.

II.

Košate vitke palme kroginkrog
ko zelen se razpenjajo obok
nad kočo, kjer prebiva princ Kunâla.
Tam grad očetov, tu koliba mala!
Pa tam je šum in hrum in tukaj mir,
samota in tihota — sreče vir.

Za goro padlo solnce je goreče,
ugasnil je poletni vroči dan.
Drevo z drevesom, z listom list šepeče.
Večer je prišel ko čaroben san.
Večer je indski. Bleda luna sveti
in zvezde zableščale so z nebá.
Nekje začel je plaho slavec peti
in Ganga ob pobjezju tam šumlja...

Sloni pri oknu kraljevič Kunâla.
Kam fantazija ga je zapeljala
v svet, poln ugank in čudes? Tajnovit
je svet, ki [ga] gleda [princ v duhu] ga, in čarovit.
In globlje, vedno globlje zre oko
njegovo... Pride li na samo dno
kdaj duh njegov vsemirove skrivnosti?
Jeli močan in bister mu zadosti?
Razume li, kaj Buddha je učil?
Res Buddha zastor zadnji je odkril,
odgrnil z drzno svojo ga desnico,
poslednjo razodel nam je resnico?
Kunâla premišljuje, sam s seboj
njegov duh smeli bije krasen boj.
Njegove misli [se borijo] v glavi se borijo,
ko meči argumenti se iskrijo...
O, daleč je iz vidnega svetá
odvedel boj notranji mu duhá!
Kar zgane se... Kaj? Petje? — Je mogoče?
Pod oknom, čuj, njegove tihe kočé!

Ni li dovolj se skrili v obširni gaj?
Kdo prišel motiti ga je sèm v ta kraj?
Prestraši se mu duša ... Kdo ga skuša?
Res, nekdo poje ... Kraljevič posluša ...

«O, lepi princ, pokaj, zakaj
pobegnil si od nas v ta gaj?

«Brez tebe pust zdaj ves je dvor!
Kunâla, moj nebeški vzor!

«Oh, kakšne ti imaš oči!
Srcé po tebi hrepení!

«Cvet lotosov je krasen res,
ko padel bil bi iz nebes.

«Na ribniku je lep, kedar
razvije ves svoj nežni čar.

«Gazele lep ima pogled,
ko zre z višav dolinski svet.

«In mesec lep je, ko z nebá
srebrn in čist se lesketá.

«In lep je solnčni zlati soj,
ko zažarí nam nad gorój:

«Pa lepše ti imaš oči!
Srcé po tebi hrepení!

«Kako sladak je tvoj pogled
in ljubši mi ko ves, ves svet!

«In noč in dan in dan in noč
me vlekla sèm je tajna moč,

«da zrla spet bi ti v oči!
Saj lepših ni očij pa ní!

«Princ, ljubim te! Oh, le nocoj
usliši me in bodi moj!

«Prikaži se, Kunâla! Naj
spet vidim te, moj sladki raj!» ...

Nekako znan se princu zdi ta glas.
Pa čisto tuj mu pevkin je obraz.
Zaljubljena pač kaka dvorska dama

prispela v mraku sem je k njemu sama.
Podoknico je prišla pevat mu,
ljubezen svojo razodevat mu,
pa motit, dražit ga v premišljevanju,
v globokem, resnem, težkem modrovanju!
Nesrečna ženska! Kdo je neki, kdo?
Na kljuko že pritisnil je rokó...
A ženska zmerom še pod oknom poje
in kaže srce mu goreče svoje...
Pa odpre dver in stopi že na prag —
in toliko, da ne omahne vznak!

Kunâla.

Ti, mati?!... Žena mojega očeta!
Ti Tissarakkha!?... Ni li vez ti sveta,
ki vaju veže s kraljem?... O, gorjé!
Za sina plamení ti res srcé?
Sicer je moja mati Padmarati
bilâ pokojna, vendar si mi mati,
ker ljubi oče moj je soprog tvoj...
Kaj hočeš, mati...

Tissarakkha.

Bodi moj nocoj!
To hočem, ker te ljubim pregoreče!
Podari mi trenutek sladke sreče,
moj sin, Kunâla! Prej ne grem odtod!

Kunâla.

O, mati, kar želiš, je zмота zmot!
Greh je, zločin je, kar si poželela!
Izdajat si očeta sém prispela!
Zvestobe je oskrumba tvoj korak!
Zaprť na vekomaj ti moj je prag!

Tissarakkha.

Ti nisem všeč? Sem lepa ti premalo?
Ne gane te moj beli ženski čar?
Kaj ni telo ti moje dosti zalo?
[Nemara pa] Moj kraljevič, prestara sem ti mar?

Kunâla.

Zaman razgaljaš, mati, se pred mano!
Da lepa si, mi davno je že znano.
Tvoj bujni stas je moškimi zapeljiv.

Žal, žal, saj vidim, mati, greh si živ!
Zaman pa ljubiš me, zaman me vabiš!
Prešestnica, v dno duše se mi gabiš!

T i s s a r a k k h a.

Odbijaš me? Pa dobro! O, gorjé!
Globoko si razžalil mi srcé!
Za to sramoto bom se maščevala!
Zapomni si, moj lepi princ Kunâla!

III.

Pred Aško stoji sin samotar
in oče reče: «Vem, da ti je mar
usoda moje, tvoje domovine!
Ob Indu puntajo se pokrajine
in v Takkasili se preлива kri!
Uporu kos, moj sin, si samo ti!
Preljubi, zvesti sinko moj, Kunâla,
da prišel na poziv si, lepa hvala!
Zdaj vem, da nisi samo učenjak
in samotar — ti tudi si junak.
Popolnoma zaupam samo tebi,
zaupam ti, Kunâla, kakor sebi!
Naberi si vojakov pa na pot,
odidi v Takkasilo brž odtod!

K u n â l a.

Povelje, oče, tvoje so mi želje!
Vse izpolniti bode mi veselje.
Rad prišel sem na dvor na tvoj ukaz,
da vidim zopet blagi tvoj obraz!

A š o k a.

Moj dobri sin! Naj, naj te še objamem
in te poljubim pa slovó naj vzamem,
ko greš za kralja in očeta v boj!
Srcé bo moje romalo s teboj.
Želim, Kunâla [hrabri] moj, ti bojno srečo,
želim, da vstajo zadušiš grozečo!
Naj potopim še v tvoje se oči!
v oči prekrasne, zveste té oči!
In ko pomiriš Takkasilo, pridi
v Pataliputro, da te oče vidi
zmagalca hrabrega! A zdaj — naprej!
Povrni se, Kunâla, mi čimprej!

IV.

Udušena je vstaja v Takkasili.
 Meščani so se princu uklonili,
 čez noč Kunâla je napravil mir,
 povrnil je življenje v stari tir.
 Pa nič krvi Kunâla ni prelival,
 upornike z milobo pridobival
 je zase in očaral je ljudi
 brž s svojimi prekrasnimi očmi.
 In Takkasila se je zaljubila
 v Kunâlove oči čez dan in noč,
 občutila je njih čarobno moč
 in moči njihovi se pokorila ...
 Ne samo ženske, tudi moški svet
 očaroval Kunâlov je pogled.
 In Takkasilci v miru so živeli,
 vsi srečni, da le gledati so smeli
 prekrasne kraljevičeve oči,
 ki lepših še nobeden videl ni ...
 In sreče zlato solnce je sijalo
 nad mestom mirnim in se mu smehljalo ...

Pa tisti dan priplava črn oblak
 nad Takkasilo, naredi se mrak.
 To iz Pataliputre priletelo
 iz dvora samega je pismo belo,
 glavarju padlo mestnemu v rokó
 in v pismu dvorskem stalo je takó:
 «Kunâla je zločinec, izdajavec,
 sebičnik trdosrčen je, hinavec!
 Iztaknite, meščani, mu oči,
 obe oči! Tako se naj zgodi!»

«Saj to je nemogoče, nemogoče!» —
 prebral ukaz je mestni poglavar —
 «Kaj pač je to? Pomota kaka mar?
 Pa pečat Ašokov! No, kaj se hoče?»

Pokažejo Kunâli še ukaz —
 zmrači se za trenutek mu obraz,
 potem velí: «Povelje je povelje!
 Izpolnite očetove mi želje!»
 Kdo naj se nad Kunâlo pregreší?
 Kdo upa se iztakniti oči
 ljubimcu vseh meščanov, kdo, kdo? Ní ga!

Kaj blazni ta ukaz meščane briga!
Sam princ poziva na zločin zaman.
Nobe[de]n se ne dotakne ga meščan.
Kunâla sname diadem svoj zlati
s temena rekši: «Temu čem ga dati,
kdor kraljevo povelje izvrši,
kdor brez strahu iztakne mi oči!»

Umazan suženj stopi zdaj h Kunâli.
In česar vsi storiti so se bali,
to za zlato ničvrednež izvrši —
iztaknil kraljeviču je oči — — —

Udan v usodo svojo odpotuje
po svetu slepi princ v dežele tuje.
Potuje ko berač skoz večno noč,
kot godec služi kruha si gredoč.

V.

Kralj Ašoka zarana se spreha
po vrtu svojega gradu. Dan vstaja
in solnce je priplulo izza gôr.
Kako je čist in jasen ves obzor!
Ko mati dete svoje poljubuje
in zjutraj ga na pósteli ljubkuje,
tako poljublja zlati solnčni žar
na zemlji se vzbudivšo vsako stvar.
Kralj Ašoka vesel je prerojenja
in jutrnega novega življenja
v prirodi, kamor se ozira kroginkrog,
čim više plava solnce čez obok
nebá. Po drevju rosa še trepeče
ko diamant, spreminja se, leskeče.
Kralj šeta mimo bujnih se gredic —
o, koliko je pisanih cvetlic!
Té krasne barve, žive, mnogotere,
ko mavrica nebeška tisočere!
In ptice pevke tudi že pojó.
Najlepši dan pomladni bode to!

Kralj Ašoka obstane ... Kaj zasliši
v napol razpadli stari vrtni hiši?
Na lutnjo brenka nekdo ... «Kdo je ta?»
In sluga pravi: «Slepec tam igra»

ubog, razcapan. Prišel je ponoči
pa kar [prenočil] nastanil se je v trhli koči ...»

In kralj poslušá pesem ... Znan napev!
In v duši vzbuja globok mu odmev ...
Kralj gleda godca, gleda ga in gleda
in premotriva njega lica bleða ...
«Kdo si, ubogi slepec iz tujin?»
«Kunâla sem, o, kralj, tvoj zvesti sin!»

[A šoka.]

«Moj sin Kunâla slep!» ... In kralj omahne
in omedli in skoro da izdahne ...
Ko kralj zave se, reče: «Sin, moj sin!
Moj sin Kunâla, dete bolečin!» ...
Pa plače Ašoka in poljubuje,
objemlje princa in nad njim tuguje ...
«To, to doživel sem na stare dni!
Moj sin izgubil krasne je oči! ...
Kdo oslepil te je? Povej!»

Kunâla.

Ti, oče!

A šoka.

Jaz?! ... Si li blazen? To je nemogoče!

Kunâla.

Ti v Takkasilo poslal si ukaz
bil kruti in s pečatom svojim ...

A šoka.

Jaz?!

Kunâla.

Ukazal si, da naj me oslepijo!
Zarad izdajstva naj mi to storijo ...
In izvršili so povelje tvoje ...
Sedaj tu vidiš slepo dete svoje ...

A šoka.

O, groza, groza! ... Moj nesrečni sin!
Kdo pač ima na vesti ta zločin?
Roké so moje čiste ... Kdo zlorabil
je pečat moj? Kdo se je izpozabil?

Kunâla.

Kdo? ... Tissarakkha ... To jaz dobro vem ...
Osveto njeno zvedel sem potem!

A š o k a.

Kaj?! Moja žena? ... Govoriš resnico?
Njo obdolžiti, sin, imaš pravico?

K u n â l a.

Hotela je, da bi grešil bil ž njoj,
ko v parku [sem] še prebival sem v samoti
in premišljalval Buddho sem v tihoti ...
In maščevala se je nad menoj,
ker sem odbil ljubezen njeno ...

A š o k a.

Taka

je torej moja žena Tissarakkha!
Umreti mora, pa še danes, da!
Nesramnica zločinskega srcá!

K u n â l a.

Stoj, oče! Ne ubijaj je nikari!
Se ti oskruniti zdaj hočeš mari
z ostudnim hudodelstvom si [roké] srcé,
s krvjo omadežiti si roké?!
Četudi mrak me črn ogrinja večen,
zato jaz vendar nisem nič nesrečen.
Ne vidim sicer živega svetá,
pa bister vid je mojega duhá!
Odkar sem slep, razumem bolj življenje,
veliko globlje vidim vse trpljenje.
Slep bolj razumem Buddhovo modrost
in bolj njegovo vidim velikost!
Sveta bolj vidim ničnost, spremenljivost
in vse lepote pojnim zdaj minljivost.
Na Tissarakkho nič se ne jezim
in po osveti nič ne hrepenim ...
Saj pravzaprav dobrotnica je moja
ta Tissarakkha, [ta soproga] zlobna žena tvoja!

A š o k a.

Moj sin, usmiljeno imaš srcé,
velikodušen, blag si, to se ve!
Pa prevelika njena je krivica,
in vredna ni usmiljenja kraljica!
Zato, Kunâla, braniš jo zaman.
Sežgati dam jo še današnji dan!

(Dalje prih.)

21.—29. X. 11.

František Götz: Pritok nove življenske energije

(Nadaljevanje in konec.)

5.

O bčutek novih energij, čijih protuberance so vzvalovale duševno gladino nove Evrope, je privedel veliko večino nove poezije — v s e n c o R u s o v. Tudi poezijo, ki je po svoji narodi tako logična, jasna in družabna, kot je francoska. Dostojevskij daje evropski poeziji človeško noto, prinaša ji kvas najbolj globokega, nagonskega, vizionarskega, pa tudi obupanega in teptanega ljudstva, ki vročično razvija najmočnejši žar psihične energije. Tam, kjer so Francozi poznali le socialne strasti, jih vodi Dostojevskij v temne plasti notranjosti, v iracionalnost nesocialnega človeka, v katerem sta stkana nebesa in pekeli v bizarno realnost duše.

Vsa šola francoskega in evropskega humanizma raste iz Dostojevskega. Sočutje, humaniteta, življenska preprostost postajajo v tej dobi kulturotvorna energija. Med tem, ko rastejo in ustvarjajo na Ruskem pesniki ogromne preplave Rusije z mongolsko močjo, divjostjo, brezobzirnostjo, na primer kak Vsevolod Ivanov, pri katerem so mužik, delavec, kozak, ženska, kmečki fant, pastir, neukrotljiv in puntarski živelj, deluje na Evropo ledeni žar Dostojevskega. Le vojna nam more razložiti, zakaj je dosegel toliko priljubljenost in ljubezen učenec Dostojevskega, Charles-Louis Philippe, pesnik človeške revščine, bede, sifilide, vlačuge in pastirja, pri tem pa pesnik velikega hrepenenja in žeje po sreči, ljubezni in miru. Sam bolan, reven, slab in preobčutljiv, po srcu dete in po skušnjah eden ponižanih in razžaljenih, piše svoje romane za dobre ljudi. V njih je mnogo realne bede, boleznih in groze — pa vendar niso sentimentalni ter bude toliko poguma pred usodo. Njegovi ljudje so kosi okrvavljenega, povljanega in sirovo tepenega mesa — in vendar se v njih iskri ljubezen, strast, tesnobna nežnost. Iz globokega obupa koplje pesnik vero in moč barbara. In iz najstrašnejše bede, razvrata in gnusobe destilira čisti vzdih sočutja. A tudi v «Bubu z Mont-parnassa» in v «Očetu Prepelici», še v «Mariji Donadieu» — povsod strogi, nepatetični pogled na človeško bedo.

Dostojevskij je krstil tudi G. Duhamela, humanističnega romantika, čigar «Življenje mučenikov» je bilo velik

dogodek evropske povojne senzibilnosti: iz groze špitalskega umiranja razbitih in krvavih teles, zavutih v tisoče z gnojem prepojenih obvez, je dal Duhamel zapeti človeški duši najtišji spev življenske preprostosti in ljubezni, vsemu vkljub. Postulat po zedinjenju vseh čistih src za odrešenje nesrečnega sveta in velika vera v dobrega človeka ter v možnost novega življenja, katerega ni skalila zavist, so napravile iz njega preroka novega človeštva. Seveda: ta vera v človeka je pri njem prav za prav kompenzacija njegovega temeljnega odpora proti njemu. V «*Confession de minuit*» se naravnost spoveduje, da ljubi človeka — a često ga ne more prenašati. Seveda je Duhamel pesnik manjše moči. Dramatičen je malo — in v njegovem humanizmu je nekaj zlomljenega in bolnega. Njegov spiritualizem se razvija na potlačenem svetu stvari. Ni pa mogoče zatajiti: Duhamel je našel energijo novega humanizma, in sicer v sledu Dostojevskega.

Francisa Carca pa je Dostojevskij naravnost ustvaril. «Imenujejo me psihologa,» je nekoč rekel Dostojevskij, «a po krivici; sem le realist v višjem zmislu, to je, jaz popisujem vse globine duše.» In ta realizem definira: «Ljubim realizem — realizem, ki skoraj meji na fantastičnost. Kar je drugim fantastično, pomeni zame naravnost temelj resničnosti.» No, Carco pozna ta fantastični realizem duševnih globin. Edina fantastičnost v naši dobi je a pač, ki preobrača pravni red kapitalistične družbe. A ta fantastičnost je največja realnost današnje dobe. Vneta rana ima najmočnejše življenje — in apač je ta vneta rana družabnega telesa. Carco meri z apačem vse moderno življenje. Riše ga z ruskimi metodami, ki poznajo v človeku več, kot socialno strast.

Poezija v senci Rusov (k nji spadajo tudi P. Mac-Orlan, Vil-drac, na katerega je vplival Čehov, J. J. Bernard, Arcos, D. Amiel, J. Sarment itd., itd.) je odkrila energijo — v etičnih plasteh človeške duše, pa tudi v nagonu, življenskem temelju človeštva.

In to jo je privedlo do živali. Neskončna je vrsta romanov in pesmi, ki hočejo odkriti lepoto živali, njene nagonske realnosti, njene tragike. Realnost od kulture nedotaknjenga nagona se tu javlja kot prvotna energija.

6.

V tej zvezi se je treba spomniti futurizma, ki je z vsem svojim bistvom strastno, demagoško pridigovanje energije in njen zagovor pred akademijami, muzeji, profesorji, arheologi in antikvarji, ki jo onečaščajo. Od prvega manifesta preveva futurizem prepričanje, da svet ni pokopališče, ampak ogromen sveženj

nove moči, ki se zliva na vse strani — civilizacija, tovarna, stroj, mesto, vojna so njene neposredne manifestacije. Svet naj se otrese degeneriranega sentimentalizma — poezija naj stopi s svetom v moško razmerje, trdo, energično, naj poje o bojih nove svetovne moči, ki rapidno spreminja obličje sveta. Hitrost, brezobzirnost, udar, učinkovitost, to so edine čednosti moderne pesmi. Poezija naj bo isto, kar je civilizacija — lirično pronikanje in popolno obvladanje snovi. Odtod izvira ogromno futuristovsko občudovanje stroja. Futuristi čutijo mehanično, čutijo, da jih inspirirajo stroji. Hočejo izraziti duha strojev, njih moč, ritem njihovega bitja. Tako razumljeni stroj postane inspiracija za vso umetnost; izvršil bo njeno popolno spremembo. Ves nazor seveda sloni na temeljnem pogoju: svetovnega p a n d i n a m i z m a. Svet in življenje sta neprestan tok bojujočih se energij; vsak trenutek je krut boj ali propad sil; mnogobrojne energije, ki neprestano iščejo udejstvovanja, spreminjajo življenje v večno dramo, seveda veselo. Javlja se pa to tudi v obliki, katero je določil pandinamizem in ki je nelogična, pijana zmes deformiranih stvari, vzklikov, izbruhov, iz katerih čutite besni tok časa. Še čas je silen, naravnost snoven tok. Ni torej čudno, da je futurizem preklel razum. Moč je v neposrednem nagonu. Nagon je stvarnik, rednik, zidar. Vitalnost, njena okrepitev, stopnjevanje, da, njen paroksizem je poslednji cilj umetnosti, ki mora biti nerazumna, blazna, nelogična, kot je življenje samo. Kajti v dobrem nezmislu je več vitalnosti, kot v največji filozofski resnici. Marinetti povzema: «Futurizem je dal glorifikacijo nelogičnega in blaznega genija, ki ustvarja novosti, mašinstično umetniško senzibilnost, hitrost, music-hall, simultanost modernega življenja, osvobojene besede, plastično dinamiko, sintetično gledališče.» Kajti futurizmu je edino ena stvar temelj in pogoj: zahteva novosti, modernosti.

Lahko rečemo, da so futurizem Marinettija, Sofficija, Govonija, Settimellija, Vasarija itd. itd. in njegove usedline — Guilbeauxov dinamizem, Barzunov dramtizem in simultaneizem in druge podobne smeri — najskrajnejše meje energetičnega navdušenja. Seveda: navdušenje izključuje stvarnost. Vse, česar se dotakne futurizem, spremeni v paroksizem življenja. Futuristične pesmi ne zmorejo drugega, kot da proslavljajo ali pa zmerjajo in preklinjajo. To je tako — le malo malikovanja pred oltarjem energije, brez stvarnega, prodirajočega pogleda na stvari življenja in brez zadostne, resnične konstruktivne moči. Mnogo hrupa in malo tvornega dela.

In največji izvor energije — to je p o v o j n i p r o l e t a r i a t, razgiban in zavéden po socializmu. O njem pa je treba spregovoriti posebej.

A tudi tako zvani a m e r i k a n i z e m, ki se tako močno uveljavlja v današnjem evropskem industrijskem, trgovskem in umetniškem življenju, je postal evropska moda zato, ker je sam po sebi e n e r g e t i č n a k o n c e p c i j a. Amerikanizem pomeni za evropskega človeka truste, nebodere, velefilme, tehnična čuda, jazz-band, boks, režijo. V njem pa je več, kot same senzacije velikosti in moči. V njem je tudi m e t o d a ž i v l j e n j a, oprtega le na konkretno, na dejstva, na sile; in posebej oprtega na t e l o. Amerikanizem prinaša odklon od abstrakcije in sentimentalnosti, glorifikacijo konkretnosti in življenja, ljubezen do sporta, razživljanje v praktičnih življenjskih plasteh. Je mlad, barbarski, nekultiviran in oprt na voljo. Je nasprotnik sentimentalne romantike in zagovornik delovnega življenja, njegove posvetnosti in civilne lepote. Je severnjaški, jasen, siguren, smel. Realni svet mu je edina realnost in organizacija življenja temeljno hrepenenje, metodično realizirano. Vera vase, stroga moralnost, pionirski optimizem, konstruktivna volja, nacionalni amerikalni mesianizem, hitrost in uspeh — to so njegove temeljne čednosti.

Karel Čapek je nedavno v ljubeznivem članku izrazil svoje dvome o tem kulturnem idealu. Proti idealu hitrosti je postavil evropsko počasno vztrajnost, iz katere se rode najboljše stvari. Proti idealu uspeha postavlja ideal dela iz notranje človekove potrebe. Vseeno pa je gotovo, da amerikanizem vpliva. Cel odelek evropske utopistične poezije, ki projicira v bodočnost tehniška hrepenenja sedanjosti in zasleduje njihovo realizacijo, izhaja iz Welsa in torej iz amerikanizma. Döblin, Erenburg, Čapek in toliko drugih učencev je prejelo krst od — Amerike in njenega kulturnega ideala.

Ta pritok nove življenske energije se je tudi drugače uveljavil: osvobojenje duševnega obzora je povzročilo močno izžarevanje starejših kulturnih plasti. Sedanjost je ogromna, v plasti zvrščena realnost. Kultura, jezik, umetnost, veda, družba, povsod močne plasti boj in oblik, ki so vznikle iz teh bojov. Osvobojenje od političnega in duševnega tlaka je povzročilo aktiviteto potencialne energije starejših kulturnih plasti. Navajam le tri tipične primere. Jules Romains ima v svoji drami «Cromedeyre-le-

v i e u i l » staro francosko gorsko mesto, ki oživlja v mladem bojevniku, obdarjenem z močjo in bojevitostjo vse rase. Ta proslava starega božanstva latinskega mesta napravlja dojem, kot bi prastare plasti narodne duše, pokrite s stoletnimi usedlinami, stopile na površje: kmečka, fevdalna Francija s starimi mestnimi božanstvi, rimski bog ulic in naselbin so oživljeni v polni moči. — In v Nemčiji je Döblinov roman o Waldsteinu obujenje stare Germanije, divje, anarhistične, nedisciplinirane, polne mitov in pravljic, polne škratov in tajnega, bajeslovnega življenja za stvarmi samimi. In pri nas: Šaldova drama «Z á s t u p o v é». Kako jasno in sigurno je v nji spregovorila stara, krščanska anarhija Chelčičkega, ki je ena temeljnih plasti češke narodne duše.

Zanimajte se podrobneje za polje zapadnih sil, ki ima najmočnejšo radioaktivnost v današnji kulturni zavesti. To je Francija. Ta kulturna radioaktivnost ima dve plasti: najprej je latinsko-rimski imperium s kultom reda, radosti, razuma, forme, organizacije, discipline in moči in s svetovnim poslanjem razširjanja teh vrednot in čednosti po vsem svetu; in druga plast — to je plast keltskega duha, duha zdravega veselja, življenske konkretности, preproste radosti sveta, prirodne in žive simpatije do človeka, ki je osebnost. Vse, kar se v Franciji godi, se godi pod vplivom indukcije teh plasti. Tu so tendenca klasicizma, tradicionalizma, neotomizma, protidemokratske tendence — in nepretrgano govori v njih latinski temelj vse Francije — ta volja, zavojevati svet vsaj kulturno, vpliva vedno nebrzdano, ta ponosna plemenska aristokratskičnost je vselej v zvezi s ponosom starega, svet obvladajočega Rima (Montherlant, Daudet, Mauriac, vsa Action Française itd.). So pa tudi demokratične tendence, živi volja socialne simpatije, živi romantika svobode, enakosti in bratstva — in vedno čutite za vsem tem najmodernejšim valovanjem staro keltsko plast bujnega veselja in zdrave simpatije. (Rolland, Romain, Duhamel itd.)

Ali pa se spomnimo Nemčije, ki iz severa inducira svoje vsebine v moderno zavest. Tudi tu najdete dve, v bistvu različni plasti. Eno je mogoče imenovati latinsko-rensko — ono, na katero je močno vplival Rim; tu je pa nastala močna sinteza germanstva in latinskega duha: ta kulturna plast je dala Nemčiji humanizem in klasicistično kulturo 18. stoletja — in druga plast, to je mistično-slovanski duh na severu in vzhodu dežele, ki je dal reformacijo, romantiko, prusko državo, militarizem. Nemčija je zmes teh dveh plasti, ki se nepretrgano uveljavljata (Nadler). Nemški predvojni imperializem ima korenike tipično severne mistike moči. Nove, demokratične tendence povojne Nemčije imajo organičen

stik s humanizmom klasične kulture. Ekspresionizem je ves plaval v severnem duhu razkroja, anarhije, diktature — novejša pokspresionistične tendence v nemški umetnosti se bližajo solnčnemu latinskemu realizmu.

In tako bi bilo mogoče razlikovati kulturne plasti vseh evropskih centrov, ki inducirajo v naš, češki duhovni svet neko energijo. In podobno je to tudi pri nas. Že v 14. stoletju sta se pri nas zgostili dve tipično različni plasti sil: humanizem je dal češki duši silen nagib k latinski veri vaše, k zdravi čutnosti in k kozmopolitizmu — reformacija pa je postala erupcija severnega misticizma. Seveda je bil v času, ko nastaja bogata sinteza obeh plasti (poslednji Bratje, Jan Blahoslav, Komenský), tak razvoj prekinjen in ga je protireformacija uničila. A obe plasti vendar še nadalje delujeta. V našem preporodu se uveljavlja humanizem klasične Nemčije — Jaroslav Vrchlický prav za prav šele doživlja češko renesanso, v Máchi, Nerudi, Wolkeru pa se budi skoraj nabožni, severni misticizem. Plasti delujeta, inducirata, se uveljavljata — posebno, ker je njuna duševna sila pomnožena na eni strani z erupcijo socialnega misticizma v revolucijski Rusiji, na drugi strani z intenzivnim kultom latinstva v Franciji.

V dobi, ko je Evropa doživela težak potres, čigar rane si pravkar celi, je vsa vzporejena kulturna Evropa inducirala v polje duševnih sil svoje najpozitivnejše moči, ki naj bi se udeležile preporoda Evrope. To je bil naravnost orkan duševnih tokov, ki so preplavili Evropo — in vsi so uveljavljali svojo energijo, svojo konstruktivno moč, samo da bi Evropa, raztreščena v sovražne otoke, oslabela, neprestano krvaveča in vulkanska, ozdravela.

Če gledate na ta proces iz današnjega odstopa, se vam pojavi bogata in krasna igra: kolektivni napor za ustvarjanje novih duševnih in snovnih pogojev novemu življenju je dobil tu čudovito obliko. Takoj po vojni se je čutil težak sunek kulturnega nihilizma: svet in življenje sta se pojavila kot nezmisel brez potrebe, kultura pa je bila stara, oslabela, brez moči, da bi živo delovala v živem človeku (Spengler). To je bil udarec zavesti vse Evrope. In da je odmeval tako močno v Nemčiji, v centru vojne, je naravno. Takoj zatem so se pojavili reaktivni pohodi. Iz Francije — iz keltske kulturne plasti — je zavel tok *t o p l e g a v i t a l i z m a*, silno poudarjanje življenja, edine varne resničnosti sveta, ko so že vse druge resnice razočarale. «Življenje eksistira...», to je bilo spoznanje naivnega človeka, ki je izšel iz vojne — in iz tega spoznanja se je rodila vera, da bo življenje samo zacelilo rane, katere je vsekala vojna, da bo pobratilo narode, med katere

je vojna vsejala sovraštvo in da bo strnilo celino, katero je vojna razdrobila. Ta fiziološki vitalizem je našel svoj npravni lik v humanizmu, v katerem živi vera, da mora biti svet zgrajen na globokem sporazumu ljudi, na zaupanju v človeka in na veri v njegovo prirojeno dobroto. Tak humanizem je bil po vojni frančiškanski kult preprostega srca, ki se je naučilo ljubiti vsakega človeka. To je bil humanizem živcev in nagonov, ki se ne spreminja v čine. Istočasno je Nemčija inducirala v evropsko zavest aktivizem, evangelij dejanja za ohranitev in poboljšanje sveta. Aktivizem je združitev klasičnega weimarskega humanizma s Fichtejevo koncepcijo življenja kot neprestanega napetja dejanj — čeprav breznamenskih. Aktivistični meliorizem meri na zemeljski raj — na maksimum človeške sreče za vse ljudi — hoče revolucijo zaradi humanitete. Mistika čina — tako tipično nemška (Fichte) pronika vso Evropo. A čin je bil razumljen zelo široko: tudi pesnikova beseda je veljala za dejanje in pesnik ni hotel pisati besedne ilustracije k zunanjim činom, ampak besedno dejanje. Istočasno z aktivizmom prihaja tok ekspresionizma, v katerem se zopet javlja severni misticizem, mračna strindbergovščina in obupana raztrganost duše, ki je preplašena od groze sveta in kliče diktaturo ljubezni in humanitete... kot bi se mogli ljubezen in človečnost organizirati. Ekspresionizem je himeričen — in je bolj kaljenje vode, kot pa lek. Mnogo brezobzirnejši je bil tok tako zvanega proletarianizma, vere v nekulturni proletarijat, ki ima sveže kulturotvorne in konstruktivne moči, s katerimi bo preporodil od meščanstva pokvarjeni svet. V revolucijskem proletarianizmu je sinteza nemškega komunizma z aktivizmom in slovanskim misticizmom ter fatalizmom, ki vodita k revoluciji... A Evropa ni bila zrela zanjo. — Pa tudi hotela je ni. — Življenje je delovalo s sigurnostjo — Evropa se je umirila in preporod je napredoval. Najgloblje plasti kulturne Evrope so oplajale sintezo vsega tega, kar je v nas najboljšega — in tako je demokracija, kot regulirano sodelovanje vseh narodov in vseh razredov vedno varneje združevala razdrobljeni svet. Ž njo se pojavljajo kozmopolitične tendence in amerikanizem, ki je bil s svojim kultom zdrave energije, telesa, civilizacije, s svojim odporom do ogabne sentimentalnosti in romantizma, močan lek. S tem se družijo filozofični in fizični relativizem ter pluralizem in vsi ti tokovi se skladajo v plasti na dnu poglobljene evropske duše... in tako ustvarjajo novo sliko sveta.

Ta vsestranski pritok je biološki in psihološki temelj nove kulturne tvorbe, ker daje zanjo — rodovitno polje.

Iz knjige «Jasnící se horizont» (1926) prevel F. Mesesnel.

Ivan Albreht: Dve pismi

(Iz zbirke «Tihe besede».)

I.

O, da sem senca tvojega telesa,
da spremljam te na vsaki tvoji poti,
naj gre v resnico ali k temni zmoti,
v prepad pekla ali v nebesa,
z ljubečim srcem rada bi s teboj
z molitvijo edino v svoji duši:
kako sem tvoja, dragi, in kako si moj.

II.

Večerne ure kličejo strahove
in vedno, vedno se bojim,
ko tebe najsvetejši glas pozove,
da pravo sled za tabo izgrešim.

Ostani moj! Glej, na višini
je brez toplote najbolj žarka luč!
Saj si dejal, da v mojega srca globini,
je zate skrit do tajne sreče ključ!...

Ne, ne, saj vem, da le drhtenje
želja brezumnih zdaj iz mene govori.
Bila bi rada pot, resnica in življenje,
pa sem le skromna cvetka tvojih dni.

Karlo Kocjančič: Iz zbirke «Večna plamenica»

Dejal mi je moj drug, moj ljubljani, ostrovidni opazovalec vsega:

Ali razumeš razjedajoči strup skrbi;
to šibkotno vstajanje in padanje v obupu, samomorilni dvom;
nevero vaše, občutek lastne ničevosti — to, da si samo drobno-
gledna točka v vesoljnosti in tem bolj neznatna, s čim daljnjeje
periferije jo opazuješ?

Ta strahotni privid svetovnega trpljenja in krivic:

Gobave, sifilitike, jetične, božjastnike; alkoholike, obupance,
samomorilce;

tiste, ki z rogajočim se smehom bolj gotovo vero v nekaj
višjega prebadajo nego bodala srce;

stradajoče in rahitične otroke, matere s stradajočimi otroki — da morejo, bi jih nasitile z lastnim mesom;

ponižano in po nečistih poteh tavajoče človeško dostojanstvo; pravičnike na križ razpete, preganjane, sekane, ob živem telesu žgane; svobodne duhove v temnicah hirajoče (to trpljenje duhá in omrtvični krč bednih teles!);

razbojnike, morilce, goljufe in norce s kraljevskim plaščem odete, s krono bogastva in zmagoslavja ovenčane;

vojne, kuge, potrese; sovraštva, zabitosti, ostudne zločine in ostudne kazni;

zver z obrazom božjim v togoti razdejanja;

to življenje, te muke, te megle; izdajstva, razočaranja, smrti in gnilobe;

preko vsega vesoljstva pluskajoče morje gorja;

to slabotnost duhá in malovrednost telesnega;

ali razumeš?

Odgovorim mu (duša mojih lastnih in tujih trpljenj):

Gledam in se trgam.

In vse bolečine sveta me razkrajajo kakor jedke kisline — moje lastne bolečine, strahopetnosti, dvomi in obupi; betežnosti, zločinski nagoni, ničvrednosti, trohnobe — vse to me gloje in me uničuje.

Vidim pa umirajočega otroka in se zvijem v sebi — ob enem samem umirajočem otroku.

(Mater bi preklel, ki ga je spočela s klico trhlega življenja; boga, ki mu je vdihnil dih smrti; svet, ki ga ohranja v bolečinah; in svojo lastno onemoglost.)

Vidim — ne razumem.

In odgovori mu duša telesa (duša vseh telesnih slasti):

Tedaj se zagledam v trepetajoče življenje svojih rok.

Modre žile pretakajo rdečo toploto do koncev dolgih prstov in jo vračajo utrujeno v srce osrčja;

členki in beli živci drgečejo v gomazečem občutju večnega presnavljanja, skledaste dlani se strnejo druga k drugi, da so kakor plitka čaša (in menim, da je do vrha napolnjena s čudežnim napojem vseh razkošij, zame in za vse ljudi).

Menim, da je ni bolj božanske tvorbe, nego so moje roke, te silne rodnice novih tvorb in razdajalke neizrekljivih radosti, kadar ob moji skoraj nezavestni omotici iščejo nečesa, da sprejme nase vso to krčevito naslado, ki mi stresa telo.

In ta ogromni dotikljaj z drugim telesom, ki me vsega zažge, da ostanem samó kot nekaj oglja in pepela!

Ia najvisji dotik in najvisje trpljenje slasti ob zaziganju samega sebe,

ko se mi vnamejo sicer jagenjske oči z ognjem žarečih kovin;
ko se telo v spazmodični ekstazi pogreza v nedoločno brezno nevidnega in nečutnega;

ko pade trenutek skrajnega vztrepetljaja sam vase, obmolkne in umre!

(Kaj je torej bolj božansko nego moje telo, ki sprejema in razdaja toliko razkošja? Kaj je bolj vredno ljubezni nego ono in kaj so mimo njega vse muke sveta?)

In odgovori mu duh duhá (duh duhovnih doživetij):

Vse je pozabljeno: trpljenje telesa in duše je pozabljeno in omotica telesnih doživetij je pozabljena.

Tedaj se odpravim v samoto in jo oživim s svojim utripom in se oživim ob njenem utripu.

(Telo je mrtvo in trpljenje je mrtvo — nič ni ostalo razen pokoja in samote.)

Svet za mano — tako daleč za mano — se razdira v svojih vélikih bolečinah in se opaja s svojimi vélikimi, hrupnimi radostmi:

Jaz pa poslušam v poletni noči samó drobnega črička rad, ko se razlegne pesem njegova preko ostrmele tihote borovnjakov, vinskih goric in polj,

velikanska, preprosta —
kadencirano dihanje narave.

Breztežen kakor eterska tvar, neviden, vse predirajoč, kakor eterska tvar,

dajem, da vžari ob mojem dotiku sleherna stvar v mogočni sili in krasoti,

potrjujoč mojo lastno, nevidno silo in krasoto.

Kaj je torej vse drugo mimo te mogočne tihote mojih občutij in silnega razmaha moje misli, ki gre kakor nežna roka preko veseljstva in njegovih ran?

Tedaj mu odgovori duh osebnega življenja, osebno bistvo vseh stvari (z močnim glasom in ponosno):

Vse je minljivo. Trpljenje in radost sta minljiva, življenja in smrti so pozabljene.

Jaz pa, Samobitnost in
Samozavest,
hrbtenica duš,
Volja in Dejanje,
nisem minljiv.

V meni se združujejo vsa gibanja in razgibanja, zgodovine in dela kakor žarki v prizmatično steklo, ki se v njem prelomijo in nadaljujejo po novih progah svojo pot stotisočkrat bolj sijajni in šareni.

Jaz sem križišče vseh časov,
v meni se končuje minulost, iz vsake moje sedanjosti se utrinja prihodnost.

Sam neskončen kakor večnost in večno pričujoč,
jaz, svoj lastni življenski princip,
sem središče in obod vseh prostorov
in sam v sebi neskončen prostor, zaključen, zadostujoč,
z istimi razmerji in gibajočimi silami kakor vsaka druga neskončnost.

(Brez mene ni mojega življenja in če bi mene ne bilo, mislim, da bi se ravnotežje nekje v vesoljstvu vseh vesoljnosti podrlo. A kako bi ne mogel biti?)

Vse mine. Trpljenje mine in radost mine, mineta snov in oblika stvari:

Jaz pa ne minem, jaz osebna zavest in življenje lastnega, ogromnega svetovja.

In iz vsake sedanjosti stopam živejši in zavestnejši v ogromnejše bivanje.

(Kdo se predrzne ustavljati me v mojem pohodu ali me omejevati v moji razsežnosti?)

Glas iz globin, tih glas mojega in tvojega Duhá, Duhá vseh vesoljnosti:

Iz gibanja in mrtvila, iz trpljenja in radosti, iz misli, volje in zavesti oblikujem vse stvari,

Stvarnik in Oblikovalec,

Bistvo in Zadnja Oblika svoja

in Bistvo in Zadnja Oblika vseh stvari.

Bratko Krefc: Balada o Lenčki

Dan za dnem. Kakor tovorni vlak. Počasi, premišljeno, leno je teklo življenje v trgu. Srezki poglavar, župan-trgovec, zdravnik, žandarmerijski poročnik, sodnika, komisar in kolikor je še raznih častivrednih naslovov v vsakem trgu, jih je bilo tudi tukaj. Razdeljeni v družbe, ki so se vztrajno obrekovale med seboj, so prepili mnogo noči, da so se zjutraj prepozno in izpiti vračali v svoje urade. Brez žalosti. Smeje in s porogljivo besedo so se spominjali orožnika (kakor so kratko nazivali po-

ročnika), ki se je preveč pajdašil ali z županovo ali s katerega drugega ženó. Malo prepira, veliko besedi in obrekovanja. Sicer pa so vsi bili enaki. Moški nezvesti — ženske nezveste. Izmenjavali so se. Zdravnik, ki mu je pred leti žena skočila v Muro, pa se je smejal vsemu. Vedno se je samo smejal...

Srezki poglavar je bil kaj prijeten mož. Še celo kmetje so ga ljubili in če je prišel glas o ženini nezvestobi do njih, so ga pomilovali. Redko se je sicer smejal, njegov obraz je bil vedno oster in resen kakor geometričen lik. Zdelo se je, da je že preko vsega. Tudi preko žene, ki mu je rodila troje lepih otrok, sedaj pa je s smehlajem vabila vsakogar, ki ji je ugajal.

Dela ni bilo baš preveč. Vendar je bila po štatutih določena za urad še ena delovna moč: stenografka-tipkarica ali zakoten pisar. Poglavar je bil praktičen in je pisal na vlado. Razpisali so in trg je čakal... Tudi pisar Hrašovec je čakal, ker je ležalo na njegovi mizi precej nerešenih stvari.

1.

Vlak je vozil svojo neenakomerno vožnjo. Nekaj časa malo navkreber, nato zopet navzdol... in tako dalje. Ljubil je sunke in ljudje se niso smeli radi tega pritoževati.

Gospod poročnik se je vračal z inšpekcije. Škornji so mu bili blatni, hlače oškropljene in njegov obraz je kazal izmučenost. Nemirno je stal pri oknu in zrl na pólja, brzozjavne drogove in ljudi, ki so švigali v teku vlaka mimo njegovih oči. Gledal je, mislil drugam. V kotu je sedelo mlado dekle. Lepo, mlado dekle. In gospod poročnik jo je opazil takoj, ko je vstopil.

«Lepo dekle...»

Oblečena je bila po najnovejši modi in izpod klobučka so se videli porezani lasje.

Ustnice, oči, sveže vzbrstete grudi. Izpod kratkega krila so se kazale lepe noge... Vse, vse je bilo tako, da je moralo ugajati vsakomur, ki je imel oči za to. In gospod žandarmerijski poročnik jih je imel vedno, pa naj si se je vračal še s tako težke in blatne inšpekcije...

«Gospodična se gotovo pelje kam na obisk...?» Korajža velja. Zakaj bi ne govoril. Vlak vozi počasi, sunkoma, dekle dolgočasno zre po vagonu, gospod poročnik se vrača z inšpekcije in si želi neuradnih misli in trenutkov.

Oči so se povesile. Za trenutek.

«Ne, gospod poročnik, službo nastopim na poglavarstvu...» In poročnik, ki je tri dni hodil po potih uradnosti in se pričkal z žandarji, je od radosti vzkrlil z rokami.

«V službo... naša nova moč... kolosalno... Poročnik Kurnaver...»

Koketno je ona dvignila ročico — tega se je bila naučila v plesni šoli — in gospod poročnik je prav prijetno zaužil prijem lepe, mlade roke in pogled čistih oči. Besed ni poslušal, samo to si je zapomnil, da je Lenčka... in da ima komaj sedemnajst let. Oče je upokojen železničar. Pozno se je poročil — zato tako mlada hčerka. Pa bo že. Boji se malo. Pusti se ji zde ti kraji.

«O ne, gospodična, ko spoznate ljudi, ko spoznate nas, boste videli, da ni niti dolgočasje niti žalosti tukaj. Dobro vino, lepa dekleta (mislil je na županjo, ki je bila zadnja njegovih —), tudi godbo in plese imamo...» Vse ji je raportiral. Natančno, na dolgo in na široko. Bolje kakor svojemu kapetanu, kadar ga je prišel inšpicirat.

Pomagal ji je nesti kovčeg.

In napravil je vtis na mlado, lepo Lenčko. Zvečer, ko so se našli vsi veselo razburjeni v krčmi, je paradiral. Nič ni bilo več oškropljenih hlač na njem, nič blatnih škornjev. Obrit, počesan, kakor iz škatlice... Zakaj Lenčka je bila prišla in gospe so jo že kritizirale. Najbolj županja, ki je bila zadnja poročnikova...

Le pisar Hrašovec, ki so ga pač trpeli med seboj, kakor se trpi pes v hiši, je bil žalosten tisti večer. Plešast je bil, izpit kakor vsi, nesrečen bolj kakor vsi. Njegov oče je bil tudi pisar. Poslal ga je v šole, pa ni vzdržal. Pero je ostalo tudi v sinu in akti na poglavarstvu so čakali sorodne roke. Ril je in živel, kolikor je pri svoji plači mogel. Drugače pa je pil na tuj račun. Gospodje so imeli denar in so plačevali. Nocoj so bili razposajeni in so zbadali svoje žene z Lenčko... Tudi on jo je videl. Saj bo njegova koleginja. Popoldne je bila pri poglavarju in si ogledala urad.

«To je pa naš pisar Hrašovec...» Tako brutalno ji je bil predstavljen in ona mu je dala roko.

«Lepa je... mlada... nedolžna... njene oči... Lenčka je... In poglavar in poročnik in župan in tako dalje...»

Tisti večer, ko se je kakor vedno vrnil pijan v svojo sobo, se je zrušil Hrašovec oblečen na posteljo in se je razjokal. Ob svojem zapitem življenju, ob svoji prerani pleši in ob lepi koleginji Lenčki se je razjokal. Jokal je dolgo.

2.

In v trgu je res bilo, kakor je dejal gospod poročnik. Vino, godba, ples. Lenčka je bila zadovoljna. Vse je skrbelo zanjo. Le gospe so jo sovražile in obrekovale. Ni slišala, še ni razumela,

ker ji je bilo komaj sedemnajst let. Zato tudi moških še ni prav razumela. Vedela je, da ima čarobne oči, črne, ogljene lase, v katere bi se človek zapletel in umrl, vzbrstele grudi kakor dvoje drobnih golobic... O, koliko je vsega lepega na njej! Sama ne ve, kam bi vse to dejala, ko se zvečer v postelji spominja lepih besedi poročnikovih... laskavih poglavarjevih... cmokajočih županovih, ki je trgovec in kupuje in prodaja najraznovrstnejšo robo. Slabo prespava Lenčka svoje noči. Zaradi svoje lepote...

Hrašovec, župan-trgovec in koščeni zdravnik sede pri mizi. Vse drugo pleše. Ples lovskega društva. Predsednik: gospod srezki poglavar. Vse dame iz trga plešejo. Gospa županja z mladim sodnikom, gospod odvetnik z njegovo ženo — ni lepa — gospod poročnik in poglavar se kosata za Lenčko. Lenčka vedno pleše in dobro in prijetno pleše. Tako lepo se stisne njeno telo k telesu in ples z njo je kakor opij...

Zdravnik se reži. Župan rožlja z zlato, predolgo verižico svoje ure. Hrašovec pije. Vsi gledajo Lenčko. Župan se nasmehne, ko se prisuče Lenčka s poročnikom ali s poglavarjem ali s kom drugim mimo mize. In vedno se nato ozre na pisarja, ki gladi svojo plešo in ne pleše. Samo pije še. Nekaj bi mu rad povedal. Pisar naporno misli.

Vesel je, da je poročnik pustil njegovo ženo, četudi se radi tega precej histerično vede doma. Če je dober lovec, še ni rečeno, da mora oplaziti tudi županovo ženo.

Hrašovec gleda in skozi meglo svojih misli, ki so tako nejasne kakor lepota, zagleda svetlo zapestnico na Lenčkini roki. Zgane se, nagne preko mize in... Župan se smehlja. On ima denar.

«Lenčka.»

Ena sama strahotna misel in Hrašovec se zgrozi, pije, župan veselo zadovoljno rožlja z zlato verižico in se ponaša z Lenčkino zapestnico. Zdravnik se smehlja, kima z glavo in čudno govori:

«Tudi jaz še pridem na vrsto, gospod župan. Sem zdravnik in sem vratar in kralj vseh skrivnosti... dragi moj župan...» Župan ne posluša, le pisar sprejema zdravnikove besede. Zdravnik je cinik. Njegova žena je skočila v Muro, ko ji je priznal, da je pomagal županji, da je pomagal poglavarki... Vsega ji niti povedal ni, pa je že skočila v vodo. Če bi ji, recimo, povedal kaj o tistem računu... no da, potem bi se eventualno izplačalo.

«Tudi jaz še pridem na vrsto...»

Pisar se je napil. Vendar je bil bolj trezen, nego vsi drugi.

Zjutraj, ko se je našel pri svoji mizi, doma v vlažni sobi, je mislil svoje mlade misli. In na Lenčko je mislil, na njo, ki bi mu

lahko vrnila izgubljeno mladost in ozdravila trpeče srce. Pa on je bil pisar, zapit pisar z borno plačo in s plešo ...

Zato je mislil na samokres, ki ga bo treba kupiti ...

3.

Tako se je zgodilo, da je pisar vedno slabše opravljal svoje dolžnosti in da je župan jezil svojo ženo in z denarjem dražil gospoda poročnika in poglavarja. Vse. Lenčka je nosila njegovo zapestnico, poročnik Lenčkin robček in gospod poglavar je imel zaenkrat še samo spor s svojo ženo ...

V pisarni!

«Gospodična ...» Pisar je bil predrzen in jo je nagovoril.

«Pazite, gospodična, vaše oči so črno podplute in ...» Dalje ni mogel.

«Kaj pravite, gospod Hrašovec?» Mrtvo, mrzlo ko led. Njene misli so bile drugje. Hrašovec se je vrnil k svoji mizi in ni rekel ničesar več.

«Čuden človek ...» in je tipkala dalje. Preko uradnih ur je tipkala. Dela je bilo veliko in gospod poglavar jo je res veliko potreboval. V svojo sobo jo je klical in ji narekoval.

Pisar pa je buljil v nerešene papirje in iskal, bogvedi, česa ...

Gospe so jo obrekovale. Poglavarka je kazala simptome histeričnosti in zdravnik se je krohotal. Hrašovec je videl v temi vedno njegov obraz s tisto potezo prezira in prežnosti okrog usten, ki so se že vsesale v toliko žensk ...

Iz rok v roke se je podajala Lenčka. V pisarjeve ne bo prišla nikoli. To je bila grozna misel vseh misli. In preko uradnih ur ostajata v uradu. O, gospod poglavar je resen človek in ima veliko dela. Tudi svojo sobo na poglavarstvu ima lepo opremljeno. Vse potrebno in lepo.

Pisarjeve noči so se ob teh mislih zgoščale v en sam obraz, ki se mu je režal iz vseh kotov:

«Tudi jaz še pridem na vrsto ...»

In pisar je jokal brez solz, mislil na samokres in Lenčko, ki je še vedno lepa in gre iz roke v roko. Iz objema v objem. V njegov hrepeneči in žalostni objem ne bo prišla nikoli.

In ko je to misel doživel, do konca doživel, se je obesil.

*

Pokopali so ga z vsemi častmi in vsi so mu šli za pogrebom. Zdravnik je uničil zadnje, predsmrtno njegovo delo: bel papir, ki je bil ves popisani z enim samim imenom. Vsevprek. Do onemoglosti, do blaznosti.

«Bil je pač pisar...» je dejal zdravnik, ki je bil cinik in je mislil na Lenčko, ki je bila tudi pri pogrebu in se je smehljala mlademu — sodniku.

Še vedno je lepa in mlada. Prelepa zase in za ljudi. Za življenje.

... Kako dolgo še?

KNJIŽEVNA POROČILA

Koštiál I.: Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine. Na Prevaljah. Družba sv. Mohorja. 1927. 80 str.

Kdor bi se ob tem majhnem «brusu» razveselil, češ, kako malo je treba brušenja naši današnji knjižni slovenščini, če ji je tak drobčkan «brus» dovolj, bi se zmotil. Tega se pač pisatelj sam zaveda; v uvodu pravi sicer, da je upošteval vso slovensko pripovedno prozo od leta 1880. do 1925. in politične dnevnike od prevrata do danes, vsa uredba njegovega «brusa» pa dokazuje, da ni zamišljen sam zase, ampak kot nekako dopolnilo Breznikovega «Slovenskemu pravopisu» (1920), ki je zopet s svoje strani dopolnek slovnici istega pisatelja, na katero se s točno navedbo njenih paragrafov sklicuje. Tako bi poročilo o Koštiálovem «Brusu» moralo v enaki meri upoštevati tudi Breznikov «Pravopis» in «Slovnico»; vzrok za to, da tega ne bo storilo, je treba iskati v pomanjkanju prostora, ne pa mogoče v kaki bojazni, da tako slovničarsko «pikolovstvo» ne sodi v «mesečnik za književnost in prosveto». Uspeh, ki ga je «Brus» dosegel na knjižnem trgu, je dovolj glasna priča, da je med nami mnogo ljudi z živo zavestjo, da je jezik fin inštrument in ne samo grobo sredstvo za komunikacijo. Tem ljudem pa bo pač dovolj samo par principielnih primerov, v katerih se bo videlo, kaj bi temu «brusu» še trebalo, da bi zajel vsa ta vprašanja globlje, ko je bilo v tem prvem poskusu mogoče.

V primeri z Breznikom kaže Koštiál že na prvi pogled očividni tehničen napredek: Breznik je v prvem delu svojega pravopisa ponovil pravopisna pravila svoje slovnice, ki jim v drugem delu sledijo alfabetično urejeni primeri za pravo pisavo, Koštiálov «brus» ima enoten alfabet, kar je vsekakor bolj praktično. Saj gre vendar za to, da se človek hitro pouči, ali je n. pr. prav pisati «krogla» ali «kroglja», ali je prav n. pr., če napišem «o dogodkih se ni izvedelo ničesar». Prvo težavo bo sicer brus takoj rešil, ob drugi pa pusti človeka v zadregi, namreč onega človeka, ki ne vé, da je Koštiál obravnaval ta primer na str. 56, kjer stoji geslo «rodilnik: osebna beseda v rodilniku!» Vsi težavnejši primeri — težavnejši za lajka, ki ni slovničar! — so izgubljeni v tem brusu, v katerem je Koštiál razbil prvi del Breznikovega pravopisa po gramatičnih kategorijah, ki jih je razvrstil med ostali alfabet po tako določenih značnicah, da jih lahko samo dobro šolan slovničar najde. Kdo bo iskal in našel strašno «sodavodo» med «zloženkami» na str. 78, komu koristijo «povratni glagoli v povratnem načinu» na str. 46? Kdo vé, da je treba pouk, kaj je prav, «s prstmi» ali «s prsti», iskati na str. 38. med «orodniki množinskih moških o-jevskih osnov na -mi»? In kaj pomaga človeku brez umevanja slovničarske terminologije, če bere s. v. «ozdraviti v neprehodnem pomenu* ozdraveti». Uredba brusa mu sicer pove, da je beseda pred zvezdico napačna,

toda, kaj mu pomaga vse to, če ne ve, kaj pomeni «prehoden» ali «neprehoden»? Tukaj se prav živo čuti pomanjkanje ilustrativnih primerov. Vidi se obenem tudi na vseh teh primerih, da je ta brus vse preveč strokoven in premalo poljuden, res praktičen. Če naj bo «slovniki in slovarski», ne sme prevzemati iz pravopisa «kroglje», pač pa povedati, kaj je prav, «s prstmi» ali «s prsti», povedati na način, ob katerem človek ne bo izgubljal časa. Zamisel, da je treba vse težkoče subsumirati pod en alfabet, je bila sama po sebi popolnoma pravilna, samo da je tukaj nerodno izvedena. Enako nerodna je druga novost, ki jo je Koštiál uvedel v primeri z Breznikovim pravopisom: on stavi na prvo mesto v alfabet napačno obliko, ki jo z zvezdico loči od pravilne. Ta praksa se upira že preprostem pričakovanju, da bo človek v takem brusu našel one besede v alfabetičnem redu, ki se smejo ali morajo pisati, ima pa tudi sicer nerodne posledice. Vzemimo samo en primer! Kolikokrat se v naši «pišoči masi» zamenjavata «vsaj» in «saj». Vsak se lahko krivo rabi; Koštiál opozarja sicer na krivo rabo pri «saj», ne postavi pa v alfabet tudi «vsaj»! To je tipična napaka sestavljačev takih priročnikov, ki — vsled lastnega znanja! — ne morejo misliti, da je treba za nepoučene tak priročnik prirediti kolikor mogoče jasno in praktično. Povrh pa manjkajo mnoge napake, ki so ravno najbolj razširjene, n. pr.: vun, teški (možki je naveden!), spodtakniti se, glasovir (je skrit s. v. igrati!), štiri, tri (ki se tolikokrat napačno rabijo za nom.), surov (K. piše na str. 50 «sirov», tudi Breznik ima v svojem pravopisu obliko «sirov», toda tako postavljeno v alfabet, da bi človek lahko mislil, da je njegov «sirov» samo tiskovna napaka za «surov!»). Pri «gotov» manjka «kak», enako manjka «zmisel», ki bi ga bil z mirno vestjo lahko proskribiral, saj ni nič drugega ko nesmiseln prežitek iz one dobe, ko smo še pisali o «slovenski zlogi». S. v. «stas» manjka «život», «ako», napačno rabljen v zavisnih prašanjih, je sicer naveden, manjka pa neprimerno bolj razširjeni «če», manjkajo napačne, po latinščini (!) prikrojene konštrukcije pri «bati se», manjka «obleči», ki ga ljubljansččina in pod njenim vplivom stoječi govori tolikokrat napačno rabijo na mestu «obuti», in če se ž. s. v. «rabit» govori o njega nepravilni rabi, zakaj ni sprejet tudi «potrebovati»? Sploh se opaža na tem brusu, da ima mnogo zelo redkih besed, prava *άπαξ λεγόμενα*, včasih se zdi celo, da preganja tiskovne napake!

Drugo slabo plat tega brusa sta zakrivila tradicija naše šolske gramatike in dejstvo, da znanstvena slovnica našega jezika še ni sistematično izgrajena. Odtod izhaja nekak pretiran purizem, ki ima navezadnje svoj vir v presenetljivem dejstvu, da operira naša šolska slovnica še vedno z onim besednim zakladom knjižne slovenščine, ki se je uveljavljal za časa Metelka in Janežiča. Kdor bi današnje slovenščino sodil n. pr. po 3. izdaji Breznikove slovnice, bi se moral začuditi, kako reven je ta jezik. Odtod izvira pretirani purizem (v drugi obliki je bil pravilen za časa Metelka in Janežiča!) in strah pred posameznimi analogičnimi tvorbami, katerih paralele se sicer mirno tolerirajo! «Kregati» je ravno tako slovensko kakor «žugati» (ki ga Koštiál ne preganja!), «poučiti» je ravno tako dobro kakor «podučiti», «žganjica» je ženski korelat «žganju» (torej ravno tako dobra ko «žganica!»), «brinjevka» se je naslonila na «brinje» in pozabila svojo «brino», «božica» in «bog» sta si v istem sorodstvu kakor «mesarica» in «mesar», tako da človek res ne veruje, da je samo «boginja» pravilna. «Odvaditi se čemu» je po analogiji «privaditi se čemu» (prvo pa je po Koštiálu krivo, drugo pravilno!); «oskubljen» ni iz «oskubem, oskubsti», kakor misli Koštiál, ampak iz «oskubim, oskubiti» (sploh imajo naši glagoli v resnici neprijetno tendenco, da hočejo vsi avansirati v

višje razrede, pri čemer jih naš «stilus curialis» posebno vneto podpira); «zgnit» (str. 69) je nastal iz jezikovnega čuta, ki v «zgnil» ne čuti več pasiva, po zmislu pa zahteva plastičen adjektiv; «odporen» ima v zvezi z «odpor, odpornost» svojevrsten pomen, ki se ne da nadomestiti z «zoprn, ostuden»! Slovničar, ki nadomešča napačne besede s pravilnimi, lahko prezre, da se večkrat kaka napaka lahko popravi s tem, da se napačna beseda kratkoma izpusti; taka je z «istim», ki je v večini primerov samo neroden balast iz naše kancelijsčine, «znan fanatik» je tudi neprimerno boljši ko «znan za fanatika», kar je Koštiálu boljše ko «znan kot fanatik». Poleg «natvesti» bi bil pač lahko navedel tudi običajnejše in umljivejše «obesiti»; ker imamo poleg «kopice» tudi «kup» in «kupček» je «kupičiti» nastalo iz «kup(i)čkati», torej ni nič slabše od «kopičiti». Na mestu «nobeden» lahko mirno in popolnoma pravilno, če se naj da stavku poudarek, stoji «nikak»: «jaz nisem nikak goljuf» je vsekakor bolj pregnantno, ko brezbarvno, medlo «jaz nisem goljuf», s katerim skuša Koštiál nadomestiti poudarjeno frazo «jaz nisem nobeden goljuf». Ker moramo pisati «kvišku» in ne «kviško» — kar je popolnoma pravilna zahteva — mislijo naši slovničarji in ž njimi Koštiál, da smemo pisati samo «namestu», pozabljajo pa pri tem, da ima predlog «na» drugačno funkcijo ko «k», in ker jim slepi oči nemški, skupajpisani «anstatt», ne vedo, kedaj bi bilo pravilno pisati «na mestu», ali kaj postaviti «na mesto» česa.

Še dvoje primerov iz poglavja naše, danes bolj ko pred petdesetimi, šestdesetimi leti zanemarjene sintakse! Kar prepoveduje Koštiál na str. 73 pod zaglavjem «prašalni zaimki in prislovi», je postavljeno pod nepravilen naslov. Tukaj namreč nimamo opravka s prašalnimi zaimki in prislovi, ampak s celimi prašalnimi stavki. Primer: «človek ali kaj je že bilo se je moral prikrasti» je popolnoma pravilen; «kaj je že bilo» je drugi subjekt! Treba samo primerjati n. pr. rabo našega «zakaj» v pomenu «ker» (kakor it. per che)! Radoveden sem, kam bi Koštiál v tem svojem, popravljenem stavku postavil vejico, če bi bil stavek v celoti izpisal. — «Objektivni genitiv», ki bi zahteval cel, obširen odstavek zase, je skrit na str. 51 pod značnico «pridevniki svojilni za latinski in nemški objektivni genitiv», kar očitvidno kaže, da Koštiál objektivnega genitiva v slovenščini ne priznava. Govoriti pa bi bil moral o njem vsepovsodi tam, kjer n. pr. govori o nepravilni rabi adjektivov (n. pr. «premoženjska oddaja») ali o nepravilnih konštrukcijah s prepozicijami (naj n. pr. samo četrt leta zasleduje, kaj vse veže pri nas predlog «o», ki se je tako strašno razplevelil po našem knjižnem jeziku, pa bo dobil mnogo novega gradiva za bodoči brus in pač tudi zavest, da ima slovenščina nekaj enakega objektivnemu genitivu).

Koštiálov brus ima svojo dobro plat v tem, da je nastal iz prakse, samo da praktične potrebe ljudi, ki bi se iz njega radi poučili, premalo upošteva. Pouka je v tej drobni knjižici dovolj; za prihodnjo izdajo pa bo pisec moral okvir razširiti in sestavo še bolj poenostaviti. Nobena škoda ne bo, če bo knjižica še enkrat tako debela; glavna korist pri taki knjigi je vedno v tem, da se v nji hitro in zanesljivo najde, kar kdo išče.

J. A. G.

Hermann Wendel: *Aus der Welt der Südslawen. Politisches, Historisches, Sozialistisches, nebst zwei Südslawienfahrten und Nachdichtungen südslawischer Lyrik.* — J. H. W. Dietz Nachfolger, Berlin 1926. — Frankendruck G. m. b. H. Nürnberg.

Spoštovanje vzbujajoči vrsti Wendlovih «jugoslavica» se je pridružilo novo delo. Tudi tej knjigi, ki je več ali manj homogena zbirka priložnostnih razprav in člankov, obelodanjenih po raznih nemških listih, je po avtorjevih

besedah namen posvetiti v «naravnost enciklopedično nevednost o Jugoslovanih, ki vlada tudi ponekod v Nemčiji». Da pomaga odstranjevati to nepoznanje, ki je — kot povsod — tudi tu prvotni vir nesporazumov in predsodkov med narodi, je pisatelj zbral raztresene drobce svojega sistematičnega dela v zadnjih letih, ki jih prav za prav družijo samo ena vez: iskreno zanimanje za vse, kar je našega. Wendel sam pravi, da je oznaka njegovi knjigi: iz poznanja predmeta izvirajoča težnja, globoko pronikniti v snov in pa stremljenje po stvarnosti.

Skoro tri sto strani veliko osmerke obsegajoča knjiga je razdeljena v pet delov, ki jih označujejo neki skupni vidiki. So to politična, zgodovinska in socialistična vprašanja, ki jih obravnavajo zbrani spisi, dalje beležke s poti po Jugoslaviji in izbor pesniških prevodov.

V prvem delu je nanizana vrsta drobnih člankov o postanku naše države in informativnih poročil o strukturi in razvoju političnih strank. Očitno je, da so vsi ti spisi bolj plod publicistične potrebe in predvsem namenjeni dnevu, da so pa prav prikladni, da nepoučenemu tujcu pojasnijo vsaj v glavnih obrisih zamotane in pogosto docela svojevrstne politične probleme našega strankarskega življenja. Jugoslovansko časnikarstvo od početkov do današnjih dni je predmet posebnega članka. Globlje je posegel pri razmotrivanju kočljivega makedonskega vprašanja, kjer je znal ohraniti potrebno objektivnost, osnovano predvsem na bogatih lastnih izkustvih. Jasno je očrtan tudi črnogorski problem, ki je za zunanji svet predstavljal mnogo občutnejši kamen spodtike, nego smo si mi sami mogli misliti. Narodnega gospodarja bosta zanimala članka o agrarnem vprašanju v Dalmaciji in o izseljevanju južnosrbskih muslimanov, kulturnega zgodovinarja pa pregled razvoja srbskega pravoslavnega patrijarhata.

V zgodovinskem delu poroča o malo znanih podrobnostih iz časov kmečkega gibanja na Hrvatskem v revolucijskih letih 1848/49. Prigodnostnemu opisu kumanovske bitke sledi večji članek o ozadju sarajevskega atentata. Iz obširne in tako nasprotujoče si literature je zbral Wendel vse pomembnejše podatke, ki bodo bodočemu raziskovalcu tvorili podlago za presojo tega zgodovinskega dogodka, danes v mnogočem še zavitega v meglo. Politično-praktičnega značaja je članek, kjer avtor z velikim zavzemanjem pobija splošno mnenje, da je Srbija zakrivila svetovno klanje.

Važno mesto je pisatelj, sam socialista, odmeril fragmentom iz mlade zgodovine socializma med Jugoslovani. V študiji, bogato podprti z dokumenti, osvetli stališče očetov modernega socialističnega gibanja, Marksa in Engelsa, napram slovanstvu sploh in posebej napram Južnim Slovanom. Skuša dokazati, da sta ta dva teoretika socialne revolucije navzlic nepoučenosti in zmotam, izvirajočim iz nje, pravilneje in pravičneje presojala naše probleme, nego se to splošno misli. Za narodnostna vprašanja kot doktrinarca, ki sta poznala en sam cilj: internacionalno družabno revolucijo, seveda nista imela mnogo zmisla. Kot kuriozum navaja pisec dejstvo, da se je Friedrich Engels, ki je bral rusko in poljsko in ki se je v svojem štiriinšestdesetem letu začel učiti še bolgarščine, pečal tudi z načrtom, da sestavi primerjalno slovnico slovanskih jezikov. O priliki raznih, za socialista znamenitih obletnic so nastali naslednji članki. Tu je izredno pristržno pisan življenjepis en miniature razboritega predhodnika socializma v Srbiji, idealnega Svetozarja Markovića, v vojni padlega Dimitrija Tucovića (z nazivom: «možgani srbskega socialističnega gibanja») in vnetega pacifista Dušana Popovića. Zaključek tega dela

tvori črtica o bolgarskem osvoboditelju, socialističnem utopistu in pesniku Kristu Botjovu, ki je dve leti pred osvobojenjem domovine (leta 1876.) padel na čelu vstaške čete.

Svojo najsimpatičnejšo, toplo čustveno potezo nam odkrije pisatelj v študijah s poti. Kot lahne akvarelne skice beže mimo nas pestri, osebno občuteni prizori iz naših pokrajin. Pesniško podana, res doživljena pomladanska impresija iz štajerskih gor, utrinki s Kvarnera, intimni spomini na stara dalmatinska mesta in na modri Jadran s svojimi homerskimi otočiči, pa spet slike iz slavonskih ravnin, od Donave — to je pravi filmski kaleidoskop sočnih barv, kipenja, utripanja, krvi. Navsezadnje melanholično-razigran spominski list, posvečen izginjajoči romantiki Skadarlije in vsega starega, zares bohemskega Beograda. Tej otožni opombi vseh neštetih, slavni in neznanih «trišeštristov» sledi kot sklepno poglavje enajstotica prevodov iz liričnega vrta. Prevodi so gladki, zares občuteni, jezik krepak in svoboden. Slovence zastopa Simon Jenko. Njegova «V snegu» se glasi v Wendlovem prevodu tako-le:

Schnee liegt am Hang noch dicht,
die Rosen blühn noch nicht.
Bald ist der Frühling da,
weckt Rosen fern und nah.
Mein Herz dann ganz allein
wird noch voll Trauer sein,
hat keinen Frühling mehr,
hat keine Freude mehr.

Poleg ene narodne je še vrsta srbskih in hrvatskih pesnikov: Vojislav Ilić, Velimir Rajić, Veljko Petrović, Aleksa Šantić, Danko Angjelinović in Gustav Krklec. Prav posebno mil je prevajalcu ognjeviti Djura Jakšić, čigar slavni stih «Jedan dim još, jednu čašu...» ga spremljajo povsod po našem jugu, kjer se bleskeče zlata in črna in krvava sok vinskega trsa.

Najnovejša Wendlova knjiga ni znanstveno razkritje. Preveč se ji pozna, da je nastala slučajno in da je bila v delcih napisana iz dneva v dan. Človek bi bil skoro razočaran, če se ne bi zavedal, da je to predvsem propagandistično, čisto življensko praktično delo, namenjeno tistim širokim krogom, do katerih učena, a suhoparna učenjakova dela le tako redko prodre. Kar pa knjigo dela nam tako simpatično, je iskreno prijateljsko čustvo, ki odseva iz vsake njene strani, ki tolmači in posreduje, ki brani in zagovarja, ki kliče in vabi. Na platnicah je narisana preprost kažipot: navzdol na desno, na jugovzhod, kaže roka.

Masarykov stavek «Če hočeš biti pravičen drugim narodom, treba, da poznaš njihove probleme», ki stoji na čelu knjige, je neumornega našega prijatelja napotil, da je te manj važne drobtinice s svoje bogate delovne mize zbral v celoto. Na velikem delu, — na mostu, ki naj zveže dva sovražna bregova —, katerega se je med Nemci ravno Hermann Wendel lotil z energijo in zanosom, kakršnega mora roditi le resnična, notranja duševna interesiranost, bo značila tudi ta knjiga majhen, a zato celoti nič manj potreben delec.

K. D o b i d a.

Wendel Hermann: Die Welt der Südslawen im Spiegel Goethes. (Sonderabdruck aus dem Jahrbuch des Freien deutschen Hochstifts Frankfurt a. M. 1926, 251—270.)

Teh dvajset strani, ki obsegajo predavanje H. W e n d l a v frankfurtski «Gesellschaft der Goethefreunde», podaja mnogo več, ko bi človek na prvi

pogled mislil. Njih namen je, podati Nemcem vsaj približno sliko, kako stališče je v univerzalnem Goethejevem duhu zavzemal slovanski jug. Uvod podaja kratek, mogoče za nepoučene Nemce, ki jim je v prvi vrsti namenjen, prekratek pregled političnih in duševnih razmer v jugoslovanskem svetu Goethejeve dobe. Lep kontrast temu, s popolnim poznanjem stvari pisanem uvodu je sledeče poglavje, ki analizira sliko, kakršno je o južnih Slovanih one dobe lahko dobil Nемеc iz svojih knjig. Goethe je bil v tem oziru mnogo boljše poučen, ker je imel v J. Grimmu in J. Kopitarju boljše informatorje nego v onodobni nemški znanstveni književnosti. Vedno pa ga je v prvi vrsti zanimala srbska narodna pesem. V mladih letih je prevajal, ves prevzet od njene lepote, «Hasanaginico», v starosti se je zopet povrnil k srbski narodni pesmi in pisal o nji. V prvi vrsti ga je zanimala kot poeta njena lepota; globlji zmisel jugoslovanskega nacionalnega gibanja mu je ostal prikrit, saj kot človek brez zmisla za «historičnost» ni nikdar pojmoval nacionalističnega gibanja med lastnimi rojaki. «Barbarski» elementi v snoveh srbske narodne pesmi so ga sicer — posebno v starosti — odbijali, zato pa je pokazal globoko umevanje za njeno estetično lepoto, za vse ono, kar je srbsko narodno pesem po njeni estetični strani kvalificiralo za sprejem v «svetovno literaturo». Pri tem ga je vodil fini instinkt umetnika, da je v nerodnem italijanskem prevodu zaslutil prirodne lepote izvirnika, ki mu je bil neumljiv.

Na koncu skicira pisec na kratko — na dobri strani! — kako so se Goetheju južni Slovani oddolžili za njegov trud. Prevodi iz Goetheja in njegov vpliv na razne jugoslovanske pisce, vse to je samo kratka skica, ki Goethejevega vpliva na južne Slovane nikakor ne more izčrpati. Prav posebno pa opozarja na Goethejevo lastnost, ki je pomembna v današnjih časih, na lastnost, ki jo je Goethe našel sam na sebi, namreč «Glück und Wehe eines Nachbarvolkes zu empfinden, als sei es dem eignen begegnet.»

J. A. G.

KRONIKA

Levstikovo delo za Prešerna do leta 1866. — Nova orientacija v kritiki Prešerna in Koseskega je v dobršni meri zasluga Frana Levstika, ki je bil vsaj že leta 1849. z lastnimi pesnitvami pod močnim vplivom Prešernovim ter vsaj že leta 1851. v izraziti opoziciji proti Koseskemu, a začel končno, morda pod vplivom «Vodnikovega spomenika» iz leta 1859., zlasti tu objavljenega Auerspergovega «Nachruf an Prešern», obračati svojo pozornost tudi v smer raziskavanj Prešernovega življenja in dela (dr. Kidrič v predavanjih in v seminarju; prim.: Grafenauer, Zgodovina II, 275—323; dr. Žigon, Levstikovo delo za Prešerna, Slovan 1914—17; isti, Iz dijaških let Levstikovih, Slovan 1916; dr. Prijatelj, Klasje, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino VI, 144—164).

Najstarejši ohranjeni dokument Levstikovega gradiva za Prešerna je po moji sodbi članek «Nekoliko težjih reči o Prešernu», nekak komentar Prešernovim poezijam (objavil dr. Žigon, Slovan 1914, 317, danes v študijski knjižnici v Ljubljani). Sodim, da je nastal ta Levstikov spis med letom 1859. in 1860., namreč v dobi pisateljevega bivanja na Kalcu pri Vilharju. Pisatelj se opravičuje, da nima «pri sebi potrebnih pripomočkov», na drugem mestu pa omenja, da v času, ko to piše, Slovenci še nimamo slovarja, a ta je zagledal beli dan leta 1860. To Levstikovo delo je neznanstveno in nesistematično.

Ko se je pod jesen leta 1862. vrnil Levstik v Ljubljano, je zvedel, da zbira publicist Ludovik Germonik, izza leta 1857. amanuensis v ljubljanski študijski

knjižnici, že dlje časa gradivo za Prešernov življenjepis. Po njegovem mnenju bi bila «sramota velicemu Prešernu», če bi ta «šmaren» «prišel na svitlo in celo v nemškem jezici», zato je sklenil, da spravi spis iz Germonikovih rok (Ljubljanski Zvon, 1920, 555). Tako je nastala sledeča pogodba med Levstikom in Germonikom z dne 22. decembra 1862 (doslej neobjavljena, ohranjena v študijski knjižnici v Ljubljani v Levčevi «Prešernovi mapi»; original v gotici in s svinčnikom; črta / pomenja, da je v originalu tam nova vrsta):

«Bedingnisse.

- 1) Das Manuscript muß berufen sein, Furore zu machen.
- 2) Zu diesem Zwecke muß eine tiefgreifende und einschneidende Charakteristik des slavischen Volkes, der Slovenen, der Zeit und der Zeitgenossen Preschern's im Geiste des Slovenenthums als Einleitung vorausgehen.
- 3) Es ist die Zeit gekommen, wo man ohne Rückhalt nicht veredeln, über Prešern sprechen kann.
- 4) Wünschte ich vom Manuscript nach dem Druck im Naprej, der natürlich in dem Geiste dieser Zeitschrift mit Modifikationen erfolgt, in einer deutschen Zeitschrift (Wiener Zeitung) Gebrauch zu machen.
- 5) Wird über Prešern's Biographie im Naprej u. 15 Zeitschriften Reclame gemacht.
- 6) Honorar wird bei Nichtensprechung mit größtem Vergnügen mit Zinsen rückerstattet, weil es bereits von zwei Ztgen akzeptirt ist.
- 7) Wird das Manuscript in drei Wochen von heute an vollständig zur freien Benützung übergeben.
- 8) Quellen — alle gedruckten und etwa 4—5 mündliche Überlieferungen, daher Original.
- 9) Ich bin froh, wenn ich nicht als mitbetheiligt bei der Biographie erscheine, weil es schädliche Angriffe setzen würde.

Germovnik m. p.

Diese Bedingnisse werden unbedingt eingehalten, nur wird es in der Willkür des Acceptanten liegen, den Punkt 4) zuzulassen oder zu kassiren oder zu modifizieren.

Germovnik m. p.

Laibach, 22. Dezbr. 1862.

Levstik m. p.

Prešern's Jugend / (Geburtsort, Eltern, Verwandte) / Prešern's Studien / (In Laibach — / In Wien (Löwenburgisches Institut — / Doktorprüfung / Neuerlich in Laibach — / juristische (Advokat) Praxis / Prešern's Liebe / Prešern's Zeitgenossen (d. i. seine Freunde und Feinde in Laibach) / Čop, Supan (Jak.), Koritko, Smolej / Prešern's dichterische Glanzperiode / Zibeliza / 1848 / Prešern in Krainburg (Anwalt der Nationalgarde / Prešern's Tod / Prešern's Poesien / Pesmi / Balladen / Sonetje etc. Napisi (Schiller — Göthe — Xenien — Epigrami / Namhaftmachung der literarischen Notabilitäten oder Dunkelmänner — / Seine deutschen Gedichte / Urtheile über Preš. / Celakovsky Rizzi die bedeutendsten / Übersetzer im Deutschen / dessen ungedruckter Nachlaß / NB. Seine Beziehung zur deutschen Literatur / Seine Personenbeschreibung — / Portraite / Sein Privatleben / Seine Bedeutung als slov. Dichter / Vergleich mit Vodnik-Koseski»

Tudi ta pogodba vsebuje dokaz, da se je Levstik resno pečal s Prešernom že pred 22. decembrom 1862., ko je nastala. In pripisi pod pogodbo nam značijo

dovolj izčrpen zasnutek za spis o Prešernu v času, ko je bilo prešernoslovje še zelo revno.

Germonik, ki je imel pogodbo za resno, je napisal o tem, kaj snujeta v Ljubljani «ein bekannter slavischer Literat» in Levstik, informativen članek, katerega so objavile «Stimmen aus Innerösterreich» dne 18. marca 1863 brez podpisa (str. 30—31). Levstik je hotel reagirati s sledečim odgovorom Germoniku z dne 21. marca 1863 (doslej neobjavljeno, ohranjeno v Levčevi «Prešernovi mapi» v študijski knjižnici v Ljubljani):

«Dopis. Iz Ljubljane 21. marca. — Gospod «Nekdo». V ... mestu je čuden mož, ki se mu pravi g. «Nekdo». Ta sloveča glava imenuje sama sebe «ein bekannter literat», dasitudi zunaj Ljubljane prav nihče ne vé za-njo. Kakor je g. «Nekdo» iz dna svojega srca ponižen, pa vendar ga jezi ta neprijetnost, in rad bi jej v okom prišel; zato sam sebe, koder hodi in kadar zine, hvali, kako mala stvarca mu je to, da velikanske misli «iztresa iz rokava». Dopisuje tudi po časnikih, če ni drugače celó sam o sebi in o svojej nepoznanej slavi — ali vse zastonj! Nehvaležni svet ne bere, in on še zmirom tiči v temnicah nezadolženega nepoznanstva! G. «Nekdo» sodi sploh, da je petelinje petje po časopisih grozno važna, jako imenitna reč. On meni, da bi se bil svet uže davno podrl, ko bi ga to, tako potrebno krkililánje krepko po konci ne držalo, in ker je tudi on sam krkililáč, zato po vsej pravici misli, da je naslonjene tudi nanj vsaj polovica teže vsega sveta. G. «Nekdo» svoje dopise potem reže iz časnikov, da jih svojim prijateljem daje za večni spomin goreče ljubezni. Potrebno se je zdelo, nekoliko povedati, kakošen je ta mož, da bi naši bralci laže razumeli, kar pride precej zdaj na vrsto. Ta g. «Nekdo» je 18. dan t. m. zakrkililál v «Stimmen aus Innerösterreich», da znan pisatelj uže tri leta po Ljubljani išče snovi (m a n j k a : za Preš) i r n o v životopis, in zdaj, ko je dovršil to delo, da se je dogovoril z menoj, da ta životopis obenem pride v nemškem in slovenskem jeziku na svítlo; da bodem tedaj slovenski jaz pisal, samo da sám po svojih mislih, kar se tiče Preširnovega razvijanja. Ali to je bilo tako-le: uže več nego tri leta je, kar je g. «Nekdo» res o Preširnovem životopisu govoril, pa nič storil, in lansko poletje še le je nekako zvedel za g. Ivana Zupana, dijaka 8. razreda ljubljanske gimnazije. Ta mladenič, ki je Preširnov rodovine, povedal mu je več od polovice vsega, kar je g. «Nekdo» nabral; poleg tega je nekoliko slišal tudi iz družih ust, ktera vsak dan lahko posluša, nekoliko celo od mene samega; ali v rokopisu nikogar ni imenoval, kakor bi bil raztrgal sam Bog vedi koliko podplatov, predno si je znesel Fenisovo gnjezdo, iz katerega se je ménil povzdigniti na perutih prerrojene slave iz pepela dolge, nezasluzene pozabe. Ko je vse to imel, popiše nekaj papirja, polije svoje umotvorje s prežgano juho triindvajsetletnega slovstveno-zgodovinskega učenja — kakor se rad sam pobaha — in potem jame trobiti po mestu, da ima Preširnov životopis gotov. — Uže pred nekaj leti sem pa se jaz mnogo pečal s Preširnov poezijo in imam uže več pisanega o tej stvari. Črtic pa iz pesmarjevega živjenja nisem iz ustnih izročil nikoli mogel zbirati, ker so mi branile okolnosti. Zato mi je bilo po godi, ko mi je g. «Nekdo» ponujal svoje «date», za ktere je dobil več, nego je zahteval izpočetka; ali zmenila sva se, da ž njimi naredím, karkoli hočem (zur freien verfügung), in da on ne sme dati nič natisniti, predno...»

Tu pa je konec strani in nadaljni rokopis Levstikovega članka se nam ni ohranil. Objavil Levstik članka ni. S trditvijo, da se je že pred nekaj leti

sam mnogo pečal s Prešernovo poezijo in da ima tudi že več pisanega o tej stvari, meri pač na «Težje reči o Preširnu», ki sem jih lokalizirala v leta 1859.—1860.

Zdi se pa, da pogodba z Germonikom tudi na Levstikovi strani ni ostala popolnoma brez plodu. Domnevam, da datira Levstikov fragment «Preširnovno življenje» v to dobo (objavil dr. Žigon, «Slovan» 1914, 285; danes last študijske knjižnice v Ljubljani). Da se je bavil ob tem času s to stvarjo, pravi v pismu sam. Sodim, da je nastal ta Levstikov spis časovno za pogodbo z Germonikom, a vendar najbrže še leta 1863. Da je spis nastal po 23. juliju 1862., je nedvomno. Levstik pravi namreč v njem o deželnem glavarju Ulepiču, da je že umrl v Ljubljani, a Ulepič je umrl 23. julija 1862. in sicer v Karlovih varih, o čemer so poročale «Novice» 30. julija 1862. (str. 261). Z Levstikovo opazko o 83letni Lenčici Prešeren, sestri Prešernovih «duhovnih stricев», pridemo v leto 1863., ker se je Lenčica rodila leta 1780. (prim. Kidrič, Prešerni, ČJKZ VI, 192, št. 120). Da delo ni nastalo po februarju 1864., pa izvajam še iz tega, ker so Levstiku podatki o Prešernovem bivanju v Ribnici, ki jih je omenjenega meseca prejel od graščaka Rudeža (LZ 1925, 106), ko to piše, še neznan.

Tudi v tem svojem spisu Levstik ni povedal posebno mnogo novega, pač pa ponovil tudi marsikatero napako Germonikovega «šmarna». Za najboljšo karakterizacijo spisa smatram Levstikove lastne uvodne besede: «Da bi pokazal, da nič ne vem, da ne morem nikakor pisati Prešernovega životopisa, in menda nihče ne sam iz svojega znanja in iz tega, kar on sam ve, kolikor Slovencev nas je zdaj na svetu, zato sem zložil ta sestavek.» S tem izvemo pač vse. Sodim, da se je Levstik potrebe za izčrpno Prešernovo biografijo bolj zavedal nego kdorkoli, da bi pa bil storil, kar bi bil moral storiti, mu je manjkalo časa in pripomočkov.

Danes smo Levstiku hvaležni tudi za omenjena dva fragmenta, saj sta nam veren dokaz za delo o Prešernu v tisti dobi, ko so tiskane besede o našem največjem pesniku tako zelo redke; dokaz, da so se v dušah nekaterih predstavnikov mlajše generacije že vršile priprave za veliko in pomembno preorientacijo v kritiki o Prešernu in Koseskem.

izza začetka leta 1864. je skušal Levstik od prijatelja Rudeža izvedeti vse, kar bi se o Prešernu in o dobi Prešernovega bivanja v Ribnici sploh moglo dognati (LZ 1925, 45, 106). Naslednjega leta je po dr. Dolencu sprožil Levstik razgovor o Prešernovi biografiji v Slov. matici (LZ 1920, 553). A dne 2. decembra 1865. leta se je vršila v ljubljanskem deželnem gledališču javna Prešernova slavnost, za katero si je pridobil največ zaslug sicer Penn, a zopet tudi z Levstikovim sodelovanjem.

Kdor torej misli, da se je pričelo Levstikovo poglobljanje v Prešerna šele z njegovim vodstvom estetično-teoretičnega in praktično-udejstvujočega kulturno-bojnega nastopa Mladoslavencev, ni na pravi poti. Iz okoliščine, da so si glasniki nove dobe izbrali za svoj program nadaljevanje Prešernove tradicije, že sledi, da so se Prešernovega pomena takrat že zavedali in Levstik jim je pomenjal, kakor v vsaki drugi stvari, tudi v tem pogledu avtoriteto. Saj je tudi Stritar napisal v svojem pismu Levstiku leta 1866., ko je govoril o Prešernu, značilne besede: «Ti pa neki narveč veš.» *Silva Trdina.*

Goldoni na ljubljanskem odru v 18. stoletju. — V teh dneh, ko se je končno vendar spet pojavil Goldoni na repertoarju ljubljanske drame — s svojo «Krčmarico» —, ne bo nezanimivo, če opozorimo na to, da so Ljubljančani že pred več nego 150 leti imeli priliko, videti na svojem odru Goldonijeve

like. Leta 1769., nad 20 let pred Goldonijevo smrtjo (1793), je dajala «praška» igralska, prav za prav operna družba v deželnem gledališču ljubljanskem «muzikalno dramo» *«La contadina in corte»*, ki jo je napisal gospod Carlo Goldoni in ki jo je uglasbil gospod Giacomo Rust. O tem priča broširana knjižica, ki jo hrani študijska knjižnica v Ljubljani (Prim. Kidrič, Dramatične predstave v Ljubljani do l. 1790., Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, V., str. 117, in Radics 1865, 110. — Op. ured.) opozoril me je nanjo knjižničar g. dr. Jože Rus, hvala mu — in katere dvojezični naslov se glasi (z vsemi napakami podan): *«La Contadina in Corte. Damma giocoso per musica da rapresentarsi nel nuovo teatro provinciale nel Carnevale del Anno 1769. dalla Compagnia di Praga di Giuseppe Bustelli. — Lubiana, Nella Stamparia di Giav. Federico Eger, Stampatore degli Stati della Carniolia.»* — *«Die Bäuerin bey dem Hofe. — Ein lustiges Singspiel, Von dem Herrn Carl Goldoni, welches in der Haupt-Stadt Laybach auf dem neuen Landschaftlichen Theater von der Compagnie des Joseph Bustelli in Fassung 1769. Jahres aufgeführt werden wird. — Laybach, gedruckt bey Johann Friedrich Eger, Lac. Buchdrucker. Na naslednji strani je še opazka: «La Musica è del Signor Giacomo Rust, Maestro celebre Romano.»* — *«Die Music ist eine sinnreiche Erfindung, des Herrn Giacomo Rust, berühmten Capell-Meister aus Rom.»*

Knjiga v majhni osmerki je urejena tako, da stoji na levi strani italijanski original (v verzih, z majhnimi ustavki proze), na desni pa nemški prevod (v prozi, ki le po tipografski ureditvi teksta tu in tam imitira vezano obliko). Original in prevod mrgolita tiskarskih in brez dvoma tudi drugih pogreškov. Ne manjka pa tudi mest, kjer se kaže anonimnega prevajalca pomanjkljivo umevanje italijanščine. — Knjižica je očitno mišljena kot libreto, ki je služil italijanskega jezika nezmožnim posetnikom gledališča kot pomoček v boljše umevanje operete, ki so jo gotovo peli italijanski pevci v svojem jeziku.

Zakaj za opereto gre, če hočemo ta oderski izdelek označiti tako, kot je današnjemu občinstvu najjasnejše. — Melodrama («melodramma», «dramma per musica», «dramma lirico», «Singspiel») se sicer na splošno pogosto dviga nad nivô današnje operete, tudi po tekstu. Porojena koncem 16. veka iz žlahtnega konubija renesančne muzike in pastirske igre, je v teku 17. stoletja res začasno propadala zlasti po svoji literarni vrednosti — dočim je ravno v tem času kot italijanska opera zavladala po vseh evropskih prestolnicah; a resne ambicije Apostola Zena in pesniški darovi Pietra Metastasia, ki sta jo skušala približati antikni tragediji, so jo dvignili na dotlej nedoseženo stopnjo in ji dali, ne sicer antikne impozantnosti in globine, a vendar spet jasnost in gracijo. — Ob ogromnem konsumu operne literature v 18. stoletju je število melodramatskih avtorjev zelo narastlo, in le-ti seveda povprečno niso dosegali Metastasia. Med tako povprečno in podpovprečno blago spada tudi dobršen kos Goldonijeve produkcije, — kar pa temu plodovitemu piscu ne jemlje ogromnih zaslug za italijansko in evropsko gledališko umetnost, ki leže vse na polju komedije. Tekste za «muzikalne drame» je pisal Goldoni v vseh fazah svojega dolgotrajnega literarnega dela, od napol diletantskih pričetkov v različnih gornjeitalijanskih mestih (ko še ni bil povsem opustil advokatske karijere), pa do delovanja v pariškem «italijanskem teatru» v zadnjih letih življenja. Pisal jih je, slično kakor scenarije za komedije dell'arte, kot tribut okusu dobe, da mu je publika medtem dovoljevala vršiti življensko delo: nadomestiti ostarelo in posurovelo burko poklicnih igralcev («commedia dell'arte», «arte» v pomenu: obrt, poklic) z realistično karakterno komedijo.

In med one manjvredne bastarde Goldonijeve Muze spada vsekakor tudi melodrama, ki jo je leta 1769. predstavljala (ali vsaj imela predstavljati) v Ljubljani Bustellijeve družba. Nje malo originalna vsebina je ta-le: Menichino in Sandrina, fant in dekle s kmetov v okolici knežjega gradu, sta si vdana v odkriti in iskreni ljubezni, ki jo pa kali Sandrinino hrepenenje po lažjem, sijajnejšem življenju in Menichinovo nagnenje k ljubosumnosti. Knez Rinaldo, ki je zaročen s knežnjo Clarice, je skrivaj zaljubljen v Sandrino in jo skuša pridobiti z darili in obljubami veselega razkošnega življenja na gradu, pri čemer služi kot posrednik obligatni dvornik; pomaga pa knežjemu zaljubljenju tudi Tancia, drugo kmečko dekle, ki sicer pozna zvesto ljubezen svojega Berta in je z njim že napol v besedi, a sama ljubi Menichina in zato želi odstraniti Sandrino. (Tako postane veriga znane pastirske «ljubezni v krogu» tem popolnejša: Berto je vdan Tanci, a ona Menichinu, ta pa Sandrini; z druge strani ljubi Clarice Rinalda, ki bi imel rajši Sandrino, ta pa je v srcu zvesta Menichinu.) Želja, Menichina kaznovati in ozdraviti ljubosumnosti, še bolj pa Rinaldovi obeti, da bo živela na gradu v obilju kot dvorska gospodična, pripravijo Sandrino do tega, da sprejme knezovo vabilo in se poda na grad, ne da bi s tem nameravala postati nezvesta svojemu Menichinu. Ljubosumna pozornost Claricina pa povzroči, da mora Rinaldo pustiti zaeno na dvor tudi Menichina. Tam se izkažeta Sandrina in Menichino v svoji iskreni zvestobi: fant odkloni vzlic ogorčenosti nad domnevno nestalnostjo Sandrinino ljubezen Tance, dekle pa kljub vsemu naivnemu veselju nad razkošjem odkrito pove knezu, da ljubi le Menichina. Ko se še Clarice, ki je slučajno odkrila Rinaldovo nezvestobo, zavzame za spravo in osvoboditev Menichina in Sandrine, je «konflikt» v glavnem rešen. Potrebno pa je tretje dejanje, in to je izpolnjeno z nerodno spletko, ki naj služi v to, da se Menichino uveri o Sandrinini zvestobi, zlasti pa, da Rinaldo spozna vrednost stanovitne ljubezni in se vrne h Clarici.

To neznatno dejanje je natrpano in do primerne dolžine raztegnjeno s slavošpevi dvorskemu sijaju, z modrovanjem o lepoti skromnega življenja na deželi, z izlivi ljubezni in strahu, kar vse daje snov arijam, duetom in pevskim ansamblom; kajti tudi zbor nastopa. A kakor je fabula šibka ter površno koncipirana in izvedena, tako so tudi oni reflektivni in sentimentalni vložki nepomembni in neoriginalni. Še najboljši, ker najbolj jasen in po situaciji nujen, je izrek, s katerim si pomaga knez iz zadrege, ko zaročenka odkrije njegovo nezvestobo. Lahko si na sliki izmisliš ljubimce in ljubimke, ki čutijo vedno isto ljubezen; toda resnični moški in ženske so izpremenljivi, dokler živé: obožujejo se in se zapuščajo — ni pravila ne zakona, ki bi sodil srcu. — Tudi dolga a nepotrebna epizoda v II. dejanju, ko na gradu promovirajo po dvorsko nališpanega Menichina v «viteza od zóba», je brez soli. Sploh je v celi stvarci bore malo humorja. — Vseskozi šablonski so tudi značaji; komaj kje najdeš nakazano originalno potezo.

In kar je pri lahkem blagu te vrste posebno neugodno: verzi so neokretni, jezik pohleven in slab, sem in tja izražanje celo sirovo. Sicer pa velja za Goldonija vobče, da mu verz slabo teče, in da mu literarna toskanščina dela težave. — Njegova prava moč se kaže v komediji, kjer s prodirno bistrovidnostjo slika resnične ljudi v resničnih odnošajih; zlasti v dialektični komediji, kjer njegov realizem dobiva najadekvatnejšo obliko. St. Škerlj.

Ljudska univerza v Mariboru in «Zamišljeni pogledi na naše kulturno življenje» A. Lajovica. Gospod Anton Lajovic je posvetil v tretji številki

«Ljubljanskega Zvona» posebno pozornost Ljudski univerzi v Mariboru. Kot njen večletni predsednik se prvi zavedam odgovornosti za storjeno delo in naj mi bo dovoljeno, da v zvezi z omenjeno razpravo A. Lajovica pojasnim naše delovanje. Pisec je pohvalil našo agilnost, vendar pa se ni dalje pečal s to pozitivno stranjo, ker se mu je zdela važnejša neka negativna, škodljiva stran našega dela, ki utegne po njegovem mnenju motiti nacionalno-kulturni razvoj našega naroda. Zmota vidi predvsem v tem, da uporablja naša institucija — čeprav zelo redko — nemški jezik in nemške kulturne sotrudnike, s čimer vzdržuje stare stike z nam škodljivo nemško kulturo.

Reči moram, da je njegovo razpravo narekoval duh resnicoljubja in za narodov napredek vnetega srca. Tako sem jaz sprejel njegove besede in prosim, da se tudi mojim vrsticam prizna, da izvirajo iz istega dobrega hotenja. A. Lajovic pravi, da bi rajši dopustil, da so njegova kritična premišljanja zmotna, kakor pa da bi obtežil zanosno in poleta polno delo Ljudske univerze. Prav tako trdim jaz, da bi takoj ustavili svoje delovanje, če bi spoznali, da ne koristijo našemu narodu ali mu celo škoduje.

Glede ideološke strani izvajanj A. Lajovica bi imel razne pomisleke. Pisec sklepa, da je šele francoska revolucija povzročila individualizacijo posameznika, svetovna revolucija pa razvoj individualizma narodov. Meni se zdi to kavzalno pojmovanje zgrešeno in bi dejal, da je baš narobe pravilno. Stoletja pred francosko revolucijo so stala v znamenju epohalnega razvoja naravoslovnih ved. Stare dogme so se rušile, kritičizem je vedno smeljeje razkrajal filozofične in religiozne ideje, naposled pa je skrhal tudi zgradbo državnega absolutizma. Človeški razum se je proglasil za absolutnega gospodarja nad zemeljskim in nadzemeljskim, človeška osebnost za enako in cnakopravno. Ta razvoj se je osredotočil v vulkanski eksploziji francoske revolucije. Torej sta povzročila individualistično duševno stanje naravoslovje in novo gospodarstvo, ni pa individualizem razvil znanstvenega in gospodarskega preokreta. Francoska revolucija je dala samo širši razmah individualističnemu stremljenju in tako so prišli do samozavesti tudi razni narodi, ki so se zbog tega ostro opredeljevali drug proti drugemu. V mojih očeh je narodnostno gibanje končni rezultat individualističnega pokreta prejšnjih stoletij. Nanj pa je neposredno vplival Napoleonov pokret, ki je bil za individualizacijo narodov to, kar je pomenila francoska revolucija za individualizacijo posameznika. Mali narodi smo prišli v tem procesu 100 let pozneje na vrsto nego veliki zapadni narodi — in v tem je pomembna razlika. V svetovni vojni in revoluciji tedaj ni šlo predvsem za osvoboditev narodov; narodnostni moment je bil zgolj postranski činitelj. V 19. stoletju so se razvile ogromne gospodarske sile velekapitalizma, pa samo deloma v okviru narodov, v največjem delu so se segale preko meja lastnega naroda, razširjajoč se čisto po vsem svetu. Velešilam je šlo v svetovni vojni za obvladanje svetovnega položaja — svetovnega trga — ne pa za osvoboditev malih narodov, o čemer najbolj pričajo okrnjene meje in dejanska usoda narodne samoodločbe. Konec vojne pomeni začetek socialne revolucije, ki se v glavnem tudi ne briga za narodnostne meje.

Tako, kakor je šlo in gre politično in gospodarsko udejstvovanje zapadnih narodov daleč preko meja lastnega naroda, se tudi kulturne sfere vpletajo druga v drugo. Po mojem globokem prepričanju se noben narod ne more več odreči kulturnim ali gospodarskim impulzom drugih narodov; vedno mora spoznavati njih pridobitve in jih asimilirati, ker se sicer narodno telo bolj in bolj suši in izgublja prilagoditveno sposobnost. Tudi A. Lajovic vidi višje

oblike človeškega sožitja, ki gredo preko narodnostnih meja; da pa mu niso dovolj jasne njih konture, je kriv njegov lokalni, preozko zajet vidik. Za male narode bi bilo pogubno, če bi prezirali svetovni položaj, ki računa vedno manj z mejami posameznih narodov. Dokler nismo narodno docela konsolidirani, moramo napeti vse življenske sile, da dohitimo na vseh poljih bolj razvite romanske in germanske narode. Individualizacija našega naroda naj se tedaj ne vrši po načelih delne izolacije. Moderno gospodarstvo podira vse umetno postavljene plotove in težko kaznuje izolirane narode.

Otresimo se eksperimentiranja. Preden smo si ustvarili dovolj novih virov in novih stikov, ne odrežimo naroda od dosedanjih kulturnih in gospodarskih stikov, ki se nam zdé za narodov razvoj neobhodno potrebni.

Če bomo začeli na vseh straneh graditi nove mostove k Hrvatom, Srbom, Rusom, Čehom in Francozom, se bodo docela avtomatično demontirali členi starih mostov k drugim kulturam. Tako zahteva organičen razvoj življenja posameznika in narodov — po sedanjem svetovnem položaju pa drugega razvoja ni, ali ga ne bi smelo biti!

Take so torej naše splošne smernice, ki pa jih nikakor ne smemo ozkosrčno tolmačiti. Očrtal sem, kako gledamo mi, ki se zbiramo okoli Ljudske univerze v Mariboru, na časovne probleme in v čem se razhajamo z ekstremno individualističnim pojmovanjem narodnosti, ki ga zastopa A. Lajovic. Naše stališče, ki se izreka zoper kulturno izolacijo našega naroda, pa ne pomeni, da niso potrebne življenju našega naroda nove smeri in da mu ne smemo iskati kulturne hrane, ki bo boljša kakor dosedanja. A najprej mu jo moramo dati, šele potem lahko porušimo dosedanje zanj manj primerne vire in stike.

S tega vidika se mi ne zdi škodljivo, če se prirejajo v Mariboru od časa do časa in z vsopreznostjo take nemške prireditve, ki utegnejo dati nam samim krepkih kulturnih impulzov, ki jih iz domače narodne sfere za sedaj še ne dobivamo. Nikakor se ne bojim, da bi moglo to kakorkoli zmanjšati našo narodno samozavest. Nasprotno sem mogel opaziti, da je ni moglo nobeno predavanje bolj dvigniti od onega, ki nam ga očita A. Lajovic, namreč predavanja svetovnoznanega umetnostnega zgodovinarja dr. Strzygowskega, ki je s tako prepričevalnostjo opozarjal na neprecenljivo vrednost naših domačih umetnin ter proslavljal našega Meštrovica kot najgenijalnejšega umetnika. Kulturni greh bi bil, če se ne bi dali duševno obogatiti od take kapacitete, ki ima v Mariboru svojo drugo domovino.

(Konec prih.) — Janko Kukovec.

Malo pojasnila. — Moje glose o izvajanju Beethovnovе «Devete», priobčene v aprilski številki «Ljubljanskega Zvona», niso bile mišljene kot kritika izvestne izvedbe tega dela; bile so osebni vtisi, ki sem jih zbral iz mnogih govoric, ki so krožile o priliki obeh izvedb, iz člankov in recenzij — in logično, da sem na vse to reagiral, ker sem se čutil — kot dirigent enega izmed dveh koncertov — prizadetega. Te glose so bile namenjene tistim, ki se zanimajo za razvoj naše reprodukcije simfonične glasbe; mislil sem si pač, da se bodo ti oglasili in razpravljali javno in odkrito o tem vprašanju. Oglasil se je pa samo dr. Čerin — in zdi se, da globoko užaljen v svoji samozavesti in morda v svesti si, da je za to edino poklican! — ter se lotil — najbrže zato, ker ni mogel ovreči mojih ugotovitev v omenjenih glosah — moje izvedbe «Devete».

Morda zato, da bi zbudil pri neinformiranih in nekritičnih osebah vtis, da je moja izvedba tudi v podrobnostih slaba (da je po koncepciji zgrešena,

smatra že a priori za dokazano!), citira vrste in vrste taktov; ne pove, še manj pa dokaže, kaj je bilo na njih slabega, in si dovoljuje pri tem celó slabe dovtipe, pri čemer ne pozabi, postavljati se v nekako pozo muzikalnega vseznalca, ki odklanja — razen sebe seveda! — vse interprete Beethovneve «Devete». Na vse to dr. Čerinu pač ne bom odgovarjal, ker se mi kratkomalo ne zdi vredno.

Pač pa bi rad — baš na izpad dr. Čerina name! — k omenjenim glosam pripomnil še to: Res ni važno, kako dolgo traja izvedba kakega stavka, če ima tudi sicer ta izvedba formo in če je nujna posledica dela po njegovem interpretatorju. Dr. Čerin pa deklarira, da je brezmiselno, meriti trajanje po minutah, hkratu pa trdi, da je Beethoven sam predpisal 12 do 13 minut! Strogo metronomsko iztaktiranje III. stavka «Devete» traja namreč 16 minut. Odkod je vzel to modrost, ne vem, citiram pa to kar en passant kot primer za mnogo sličnih momentov v njegovem članku!

Nedavno je trajala izvedba tega stavka v Berlinu pod Brunom Walterjem 19 minut, nikdo pa ni smatral za potrebno, da bi proti temu protestiral. Saj predpisuje Beethoven «Adagio molto e cantabile», in blagor onemu dirigentu, ki ima tak aparat na razpolago, da lahko zares izrazi ta molto = zelo. Če pa nekdo doseže žalosten rekord hitrosti tempa s tem, da se prelevi Andante ($\frac{4}{4} = 65$) naravnost v valček, tedaj ni dovolj, da poseže človek po uri in postotkih, marveč bi čisto upravičeno smel poseči po — brezovki! Pa še ena pripomba: kdor si v duhu rekonstruira tempo tega Čerinovega andanta ($\frac{4}{4} = 65$) in pa famoznega njegovega «parademarša» iz II. stavka (po njem $\frac{1}{2} = 116\frac{1}{2}$), bo našel, da v bistvu ni bilo v izvedbi nobene razlike med tema dvema vrednotama! Čudim se res blagohotni obzirnosti naše oficijelne kritike! (Sicer pa: Marsikdo od oficijelno-merodajnih gospodov, ki so po najinih izvedbah slišali — po radiju ali kakorkoli že — svečane izvedbe v Berlinu, Frankfurtu, Stuttgartu, Zagrebu itd., je vendarle priznal, «da so Poličevi tempi bili pravilni»! Isto je potrdil v raznih razgovorih pred pričami tudi mojster Nedbal, ki se ni mogel dovolj načuditi, da so v Ljubljani mogoča taka pačenja tempov, kot jih je zagrešil dr. Čerin.)

Da se na podlagi vseh teh lastnih in tujih izkušenj z dr. Čerinom ne bom prerekal, je menda vsakemu razumljivo. Vse namišljene poduke o fraziranju, tematični zgradbi dela itd. naj pa lepo spravi v svoj jubilejni arhiv in jih obdrži zase! Ravnotako nočem reagirati na razne insinuacije v omenjenem članku ali pa popravljati njegove sofizme in njegove nedoslednosti. Vse to se mi namreč zdi odveč! Omenil pa bi rad še nekaj: Na moji ugotovitvi, da se je njegova izvedba že v tehničnem oziru ponesrečila po krivdi dirigenta in drugih sodelujočih, kar se je najbolj jasno (za muzike in lajike!) pokazalo v finalu poslednjega stavka, si Čerin ne upa črhiniti niti besedice! Pripominjam še, da so ga pod njegovim vodstvom — ako se izrazim po ljubljansko — «polomili» ravno na istem mestu tudi v Mariboru, kar dokazuje, da to ni bilo slučajno. Mar je tudi to bila po intencijah Beethovna strogo historično-klaasično izvedena pointa?

Moje glose so bile namenjene drugim. Naj ti povedo svoje mnenje, če jim je res do resnega gojenja simfonične glasbe v Ljubljani. Po tem, kar je «ustvaril» dr. Čerin iz V. in IX. simfonije (drugih njegovih «interpretacij» nisem slišal), sem jaz zase dobil svoj vtis in mnenje in s tem je zame stvar opravljena.

M. Polič.

Juan Canary

Shakespearjeva dramatična dela v slovenskem prevodu.

Tiskovna zadruga izdaja Shakespearjeva dela v znamenitem prevodu Otona Župančiča.

Do sedaj je izdala štiri knjige: **Sen kresne noči.** Broš. 14 Din, vez. 20 Din. **Macheth.** Broš. 14 Din, vez. 20 Din. **Othello.** Broš. 20 Din, vez. 26 Din. **Kar hočete.** Broš. 24 Din, vez. 32 Din.

Započeto delo hoče nadaljevati in Oton Župančič pripravlja novo serijo prevodov: *Zimska pravljica, Hamlet, Komedijski zmešnjav, Mnogo hrupa za nič, Tako jo je ukrotil, Kakor vam drago, Rihard III., Romeo in Julija, Vihar, Antonij in Kleopatra.*

Shakespearja mora imeti vsak kulturni narod v svojem prevodu in v knjižnici nobenega izobraženca ne smejo manjkati njegova dela. Da se izvede načrt Otona Župančiča in Tiskovne zadruge,

vabimo vse slov. izobražence,

da se javijo Tiskovni zadrugi **kot stalni naročniki** na vsak nov prevod Shakespearjevih dram in da naročijo že do sedaj izišle. **Stalni naročniki dobe vse do sedaj izišle skupaj po znižani ceni** broš. 60 Din, vez. 80 Din. Prvi zvezek nove serije izide jeseni in se naročnikom takoj dpošlje.

Prijave za stalne naročnike in naročila sprejema

knjigarna Tiskovne zadruge v Ljubljani

Prešernova ulica šte. 54.

Nova pripovedna knjiga:

Ksaver Meško: Kam plovemo. Povest.

Strani 205. Broš. 36 Din, platno 46 Din, poštnina 3 Din.

Naročila sprejema

knjigarna Tiskovne zadruge v Ljubljani.

Ljubitelje lepih povesti in romanov

opozarjamo na:

Sienkiewicz: **Potop**. Zgodovinski roman.

Po vsi Evropi najbolj znani in v svoji domovini najslavnejši je znani poljski romanopisec H. Sienkiewicz. Napisal je celo vrsto zgod. romanov, ki so pred 20 leti izhajali tudi v slovenskem prevodu, pa potem že zdavnaj pošli. — Vnovič jih je začela izdajati Tiskovna zadruga. Predlanskim je izdala kolosalni roman **Z ognjem in mečem**. Lani je izšel I. del romana **Potop**.

„Potop“ popisuje silno pestre dogodke v drugi polovici 17. veka na Poljskem, ko so Švedi, večinoma po izdajstvu poljske šlahte, zasedli večji del Poljske, jo plenili, onečaščali ter uganjali orgije zverinstva. Roman je izredno zanimiv, napet vseskoz, pester v slikanju idilskih in dramatičnih, celo grozljivih prizorov. V sredini dejanja stojita Andrej Kmitic, silen junak, spočetka izdajica, kasneje glavni reševalec domovine, in Olenka Bilevičeva, njegovo ljubljeno dekle. Sienkiewiczovi romani izhajajo v snopičih po 20 dinarjev.

Boccaccio: **Dekameron**. I.—III. zvezek.

Boccacciov Dekameron je v svetovni literaturi priznано klasično ital. delo. Vsebuje sto novel, katerih snov je zajeta iz ljubezenskega življenja XIV. stoletja, opisana od najnežnejšega čuvstva do najviharnejših, najtemnejših strasti. V novelah nastopajo kmetje, meščani, plemiči, duhovniki, menihi in nune. Dekameron so zaradi njegove vsebine preganjali, prepovedovali in zažigali, pa ga vedno znova izdajali in čitali. Kdor se hoče izvrstno zabavati in iz srca nasmejati, pa ne išče povsod nemoralnosti in pohujšanja, naj ga naroči in čita. Slovenski prevod je izšel v treh knjigah, ki imajo sto ilustracij. Dekameron je čtivo le za odrasle.

RAZPIS NAGRADÉ

*Ob svoji desetletnici razpisuje Tiskovna zadruga
v Ljubljani kot založnica Ljubljanskega Zvona*

deset tisoč dinarjev nagrade

*za najboljšo izvirno povest, ki jo priobči v letu 1928.
Ljubljanski Zvon. Povest mora obsegati vsaj deset
tiskanih pol Zvonovega formata.*

*Gg. pisatelji, ki se bodo potezali za nagrado, naj
oddajo svoje rokopise najpozneje do 1. oktobra 1927.
knjigarni Tiskovne zadruge v Ljubljani. O dodelitvi
nagrade bo odločal poseben odbor. Pisatelj, čigar
spis bo nagrajen, prejme poleg nagrade še običajen
honorar, ki ga plačuje Zvonovo uredništvo.*

V LJUBLJANI, dne 1. novembra 1926.

TISKOVNA ZADRUGA